

Europæiske bonde- og stændersamfund - fra reformationen til oplysningstiden (fortælling 5-8)

TEKST 40

Om ægteskab og hvem der først stiftede det (1510'erne)

Christiern Pedersen (ca. 1480-1554) var en dansk teolog, forfatter og oversætter, som i sine modne år blev han en central person i den danske lutherske kirke. Ikke mindst huskes han for sin bibeloversættelse 1550.

Det følgende korte tekststykke er derimod forfattet af en ung katolsk CP.

Vor Herre stiftede selv ægteskabet; derfor er det den ypperste orden og regel som er til. På samme måde som Sct. Franciscus stiftede gråbrødreordenen, Sct. Dominicus sortbrødreordenen og Sct. Benedictus sin orden, således stiftede Vor Herre selv ægteskabsordenen. Derfor er den fornemmere end alle andre regler og ordner er. For det andet stiftede Vor Herre ægteskabet på det ypperste sted som er under himlen. Det var i Paradis, den tid som han gav Adam og Eva sammen. For det tredje stiftede Vor Herre ægteskabet i den allerypperste by, som var i uskyldighedens by. For det fjerde hædrede han ægteskabet, idet han ville fødes af Jomfru Maria, som var bestemt til ægteskab med Josef. For det femte hædrede han det derved, at han selv ville vaere med til bryllup sammen med sin mor og sine disciple. Der gjorde han dette store jærtegn, idet han forvandlede vand til vin. For det sjette hædrede han ægteskabet derved, at det er et af den hellige kirkes syv sakramenter. Da Gud har stiftet ægteskabet så ypperligt, så bør alle, som er i ægteskab, agte og tænke over det og leve sådan sammen i verden, at de må prise og takke Gud i himmerige derfor til evig tid.

TEKST 41

Martin Luther: Om Ægteskabet (1520)

Da munken Martin Luther (1483-1546) i 1517 for første gang åbent kritiserede den katolske kirke, forestillede han sig næppe af hans opfordring til reformer, ville føre til dyb religiøs splittelse i Europa – og til oprettelsen af såvel en stor ny lutheransk som af andre reformerte kirker.

Det teologiske arbejde Luther udførte, mens modsætningerne voksede, var baseret på bibelstudier – udført med sigte på at rense kirken og dens lære fra forestillinger, som ikke havde belæg i bibelteksterne.

De følgende betragtninger om ægteskabet giver et udmærket indblik – både i Luthers tankegang og hans argumentationsmåde.

Ægteskabet er ikke blot regnet for et sakramente uden noget skriftbevis, men det er også i kraft de selvsamme traditioner, hvorved man praler af, at det er et sakramente, nærmest blevet gjort til grin, hvilket vi skal se på. Vi har sagt, at der i ethvert sakramente er et guddommeligt forjættelsesord, som bør tros af den, der modtager tegnet, og at tegnet alene ikke kan være noget sakramente. Men intetsteds læser vi, at enhver, der tager sig en hustru, skal modtage nåde fra Gud.

Og der er heller ikke noget guddommeligt indstiftet tegn i ægteskabet. For man læser intetsteds, at det er indstiftet af Gud, for at de skal betyde noget, selv om alt, hvad der sker synligt, kan forstås som et billede eller et tegn på usynlige ting. Men et billede eller et tegn er ikke et sakramente, sådan som vi taler om sakramenter.

Dernæst: Eftersom ægteskabet har eksisteret fra verdens begyndelse og stadig findes hos de vantro, så er der ingen grund til, at det skulle kunne kaldes den nye lovs eller alene kirkens sakramente. For fædrenes ægteskaber var ikke mindre hellige end vore, og de vantros ægteskaber er ikke mindre sande end de troendes, og dog mener de ikke, der findes noget sakramente hos dem.

Dertil kommer, at der også blandt de troende er ugudelige ægtefolk, værre end hedninger. Hvorfor skal det så her kaldes et sakramente og ikke blandt hedninger? Mon vi i den grad skal tale tåbeligt om dåben og om kirken, at vi siger, at ligesom nogle våser om, at det timelige herredømme kun findes i kirken, således er ægteskabet kun et sakramente i kirken? Det er barnagtige og latterlige påstande, og vi udstiller derigennem vores uvidenhed og frækhed for de vantro.

Når de nemlig først ud fra deres menneskelige vilkårlighed har forstået sakramentet som et tegn, så gør de det straks efter uden nogen omtanke og uden nogen skrupler til et tegn overalt, hvor de læser det i den hellige skrift. Men den slags anderledes ordbetydninger og menneskelige sædvaner fører de ind i den hellige skrift, og forandrer den i deres fantasier, så de får hvadsomhelst ud af hvadsomhelst. Sådan er de hele tiden galt på dem i disse ord: gode gerning, ond gerning, synd, nåde, retfærdighed, dyd, og i næsten alt, hvad der er hovedsager og hovedord. Alt den slags bruger de nemlig efter det forgodtbefindende, der opfatter det efter menneskelige skrifter, til fordærv både for Guds sandhed og vores frelse.

... Lad derfor bare ægteskabet være et tegn på Kristus og kirken, at det er et sakramente, er ikke en guddommelig indstiftelse, men er opfundet af mennesker i kirken, både på grund af uvidenhed om sagen og på grund af at de blev ført bort fra ordet. Men når det ikke står troen imod, må man bære det i kærlighed, sådan som man også må tolerere mange andre menneskelige svagheds og uvidenheds lyster, så længe det ikke er imod troen og skriften.

TEKST 42

“Tro mig, menneske fødes man ikke til at være, det dannes man til. Når naturen skænker dig en søn, så overgiver den dig intet andet end en rå masse. Din opgave er det at danne denne formbare og føjelige masse på den bedste måde. Undlader du det, så har du et bestie, men er du omhyggelig, så har du så at sige et guddommeligt væsen.”

Erasmus af Rotterdam (1529).

TEKST 43

Peder Palladius: Af “En Visitatsbog” (1536-1560)

Peder Palladius (1503-1560) var dansk teolog, der i 1530'erne havde studeret i Wittenberg. Da han vendte hjem til Danmark, blev han udnævnt til biskop over Sjællands Stift – den første lutheranske. I den egenskab stod han for den religiøse omskoling af de katolske præster til den nye Luthertro. Hans Visitatsbog – her citeret efter udgaven fra 1867 – blev til i forbindelse med hans arbejde med tilsyn rundt omkring i stiftets sogne.

<http://runeberg.org/visitats/>

En kort Formaning til de unge Karle og Dreng

Kære Børnlille! Hav Tak, at I læse saa vel efter Eders Sogndegn! Han skal ogsaa lære Eder de Ord, som I blive døbt med, og de Ord, som I gaa til og lade Eder berette med. Og I, som er her i Kirkebyen, skal være til Stede her udi Kirken hverinde hellige Morgen, naar første Klokke ringer og Degnen klemter eller Klemt, efter første Klokke er ringet. Da skal I vide, at de klemter til Børnelærdom, og straks findes her udi disse øverste Stole som disse Dannemænd sidde. Og Eders Sogndegn skal staa og læse Børnelærdom for Eder med Lyst og Lempe, efter som den Degnebog udviser, som blev prentet udi København, at I kan lære og forstaa Eders Børnelærdom ret. Saa skal han lære Eder en Ærende af en hellig Vise heller Salme. Men I, som ikke er udi Kirkebyen, skal findes udi en Dannemands Hus udi Eders egen By, hvis Navn her skal nævnes af Prædikestolen, og han lader gærne sin Stue til saa lang Tid; dér skal Degnen umage sig til Eder en Tid hver Maanedsdag i det mindste, om Søndag eller Helligdage efter Middag, naar det er en dejlig Solskin og Børn kan komme fra Huse. Tjene I ogsaa nogle ugudelige Folk heller gerrige Folk, som af Fornødenhed ikke vil lade Eder komme til Sogndegnen, alligevel at de have ingen mærkelig Nød eller Aarsag til at holde Eder derfra, da skynder Eder fra dem, naar Eders Stævnedag kommer, fordi at I maatte saa gærne tjene

Djævelen af Helvede som saadanne ugudelige Kroppe! I faar vel gudfrygtige Folk at tjene, Gud være lovet, at I tør ikke tjene saadanne Stympere, som vil forhindre Eder Eders Sjæls Salighed for, som hine ugudelige Halse pleje at lade dem høre: »Min Barn skal være hjemme fra Degnen; han maa lære, som mine Forældre og jeg haver lært«. Véd Du, hvad dér er sagt, din arme Stymper? Det er saa meget sagt: »Jeg vil gaa for ind udi Helvede, og mit Barn maa gaa efter mig«.

Saadanne skal I intet lyde ad udi det onde, Bømlille, men forseer Eder af Døren fra dem med det snarest, thi Djævelen er hjemme til deres, og han regerer over dem! Saa lærer nu vel af Eders Sogndegn, og læser det selv hver Morgen og Aften, og værer Eders Fader og Modér, Husbond og Hustru hørig og lydig udi al tilbørlig Maade med en stille Mund og to gode, tro Næver, saa vel naar de ere ikke selv til Stede, som naar de ere til Stede. Ser Eder i Spejl paa disse gode Dannemænd, som her sidde udi deres Stole! De have været saa fattige og haft saa lidet, som I kan nu have; Gud haver alligevel skikket dem Hustru og Børn, Hus og Jord, Hæder og Ære, og et skamløs Brød for. De sidde nu og bygge Lo og Lade til Eder, fordi at, naar de flytte hid til denne Kirkegaard, da flytte I ind paa deres Gods igen og flytter Eder op af hin Taarn paa disse Stole og (blive) gode Dannemænd, som de nu er, dersom I vil ikke selver forkaste det. Forvarer Eder, at I ingen belokke og beligge! Lad hver god Pige og Kvinde være god for sig, gak ikke efter deres Ære! Bi saa længe, til din Tid kommer; naar Du kan ikke holde dig længer, saa bed om en Dannemands Datter heller god Pige til Ægte og Ret, saa sker dig Lykke og Glæde! Forvarer Eder, at I ikke bander og sværger eller slaas ude ved hin Majtræ, at I ikke slemme eller demme! Ingen Natter maa I vaage over ved Majtræet, det er aflagt til Landsting, ikke heller Sankt Valborg Nat. Om I vil føre Sommer i By, laane Eders Husbonds Hest og ride udi Skoven, hente Maj og komme saa hjem igen med Pibe og Tromme for Eder, at man kan se, hvor I ride udi Marken! Ah, hvad det er godt at vandre om Dagen, da støder én sig ikke! Men Tyve og Røvere, Ulve og Løver de gaa om Nattetide, og ikke gode Børn, hen udi andens Lo og Lade og lokke deres Piger og Døtre; det gør Skalkke. Saa vil I nu tage vel Vare paa Eders Tjeneste og blive gode Børn, at jeg kan faa Glæde af Eder, naar Gud vil, jeg kommer til Eder igen? »Ja, vil vi!« Love I mig det, at I vil gjerne søge til Eders Sogndegn? »Ja, vil vi!« - Da sidder nu ned igen. Vor Herre Jesus give sin Benedidelse og Velsignelse over Eder til evig Tid. Amen!

- Her kalder jeg straks alle Piger op til mig, enddog at de gaa somme Steder strudende paa at komme op til mig og somme Steder er lydigere end somme Steder, som Sognene er store og smaa til, og som de have Sognepræst og Forældre til. Dog, naar de ser én først gaa op, saa komme de alle straks løbende som Faar til Vand.

Her udvælger Degnen en liden Pige; hun læser først især ud hver Part af Børnelærdom; siden læse de andre lempelig for dem selv. Naar det er gjort, saa gør jeg en liden Formaning til dem.

En Formaning til Pigerne og Møerne

Eder bør Tak, mine gode Bømlille, for I læse saa vel Eders Børnelærdom; Degnen skal og lære Eder de Ord, I bleve døbt med, dér I var smaa Piger, og de Ord, I skal lade Eder berette med. Og I, som er her i Kirkebyen, skal ogsaa lade Eder finde her paa disse Stole, som disse Dannekvinder her paa sidder, naar I vide, at Tiden er, som jeg sagde til Drengene tilforn; og I andre skal møde i Eders egen By, som før sagt er, paa en liden Stund. Siden kan I lempe i og gøre anden Helligdags-Gerning. Læser og selv hverinde Morgen og Aften Eders ti Budord, Troen, Fadervor, saa bliver Eder gode Raad for; og tjener Eders Husbonde og Hustru med Tro og Takke! Ser Eder i Spejl paa disse Dannekvinder; de have været, som I er nu, og trolig arbejdet for deres Brød! Nu haver Gud ladet dem indføre i Gaard og Grund, saa at de er forset med Hæder og Ære; saa vil han ogsaa gøre ved Eder, dersom I vil være gudfrygtige, tjene troligen for Eders Brød. Forvarer Eder, at I lade Eder ikke belukke heller beligge af Skalke! Bier saa længe, til Gud sender Eder et godt Bud, saa komme I til et skamløs Brød; ellers blive I Skarns Skøger og fordærvet, ja forsmaaet og foragtet Kvinder alle de Dage, I leve paa Jorden, saa hver Mand véd siden at spotte, forhaane og forskyde Eder, som I kan vel se Eder i Spejl paa de Skarns Folk, som har ladet Skalke faa deres Vilje med dem.

Naar en Skalk haver fanget sin Vilje med dig, da er han den første, som forsmaar og forskyder dig, i hvor sødt han lover dig; han var da tilfreds, Du var en Hare og løb for en Hob Mynder; han haver da faaet det, han vilde have; Du sidder igen med baade Skam og Skade, det maa Du vente dig af hannem og intet andet! Men naar den kommer, som dig vil have til Hæder og Ære, da beraad dig med Gud, med Slægt og Venner, gak ikke af deres Raad. Se dig endda vel for, hvem Du tager ved Haanden, naar Du gaar i Dansen! Der ligger dig Magt paa.

Kommer der en Skalk til dig og vil voldtage dig, heller ellers byde dig Skam og Skændsel, vil trammel og føle dig, vil gaa dig nærmere, end hannem bør med Hæder og Ære, est Du ellers en god Pige og vil bære din Urtekrans om Sommer paa dit Hoved med Hæder og Ære, da skulde før alle dine Negle sidde kendt udi saadan en Skalks Forhoved, at han kan sige, han har været der, førend han skulde fremme sin Vilje hos dig. Det er bedre, at Du skrammer hannem, end han skænder dig. Mærk, hvad jeg siger dig, Pigelille, det gælder dig og ikke mig.

Nu, mine kære Bømlille, haver Tak for Eders Umag, og gaar nu ned igen, og sætter Eder udi Eders Hustruers Stole! Gaar ikke end hjem, jeg haver endnu mere at give Eder til Kende, Eder til Gavn næst Guds Hjælp.

En Formaning til Folket, at de lade deres Børn gærne komme til Sogndegn

Nu vil jeg sige Eder, hvad Nødde der ligger ved den Vedkast, om I lade ikke Eders Børn komme til Degnen, og hvorlunde det vil gaa Eder i Fremtiden, om I det forsømme. Lade I Eders Børn ikke lære det gode, saa lære de det onde; lære de ikke de ti Budord, Troen og Fadervor, da lære de at sværge og bande, lyve og stjæle og slaa Folk ihjel; da skal I vel høre ude ved hin Majtræ Blod og Død og Vunder, Guds og Menneskens Fortørnelse, dér en hel Land maa sjunke ved. Saa bliver Eders Børn

til Galgebørn, Stejlebørn, Hjulehorn: og Sværdebørn, at I faa baade Skam og Skade for dem, inden de dø af Verden.

Saa plejer det at gaa med dem, som ikke anderlunde tugter deres Børn op, som vi jo se Ligen til daglige, om vi vil ellers mærke efter, som I hørte vel om den Bengel i Merløse Herred, som ifjor Sommer spændte en Staalbue og vilde have skudt sin Svoger ihjel og skød sin egen naturlige kødelige Moder ihjel, skød hendes Hjerne ud i hendes Hoved. Og hans fattige Fader løb ind til og vilde drage Pilen ud igen; Træet fik han ud, og Jærnet blev i hendes Hoved, det kom hun til Grave med. En smuk Galgebarn, skød sin egen Moder ihjel! Han lønnede hende, ligesom Soen lønner Sækken; og ligesom hun havde lært hannem, saa lønnet han hende. Saa vil det gaa med dennem, som intet holder deres Børn til Gudfrygtighed.

Og i Stevns Herred i dette Aar var en ung Skalk, som belagde sig med en Dannemands Datter, som saadanne Skalk pleje at gøre - og saadanne Ende faar det og med dem -; han blev stævnet til Roskilde Dom og kunde ikke give sin Lov, som han vilde, thi hver Mand vidste det med hannem; alligevel vilde den Stymper sværge for gjort Gerning. En Dag, hans Fader kom hjem med hannem fra Roskilde Dom og var nu vred paa hannem, for han blev saa delt og plaget for hans Skyld, bad han Sønnen i Tremens' Navn gaa hen i Loen og kaste noget Havre. Som han sad og kastede Havren og vidste sig ingen Fare, kom hans egen Fader og hug hans Hals i sønder, saa at han styrtede død ned paa Jorden. Jeg var jo paa hans Grav nu, dér jeg visiterede i Stevns Herred. Den gamle Skalk havde intet godt lært sin Søn; nu hævnede han sig selv over hannem.

Saadant og andet mere vil dig overkomme med dit Barn. Forsømmer Du den i din Ungdom, han skal bande dig, spytte dig under øjen, rive Haaret af dit Hoved, traade paa dig og gøre dig Ve og Vaande, Jammer og Kummer, Sorg og Bedrøvelse og grædende Taare indtil din Dødedag, at Du skal sige: »Usel blev jeg født til Verden, at jeg fødte saadan en Søn«.

Det er bedre, at Du lader hannem græde, naar han er liden; ellers skal Du græde, naar han bliver stor. Det er end godt, naar Børnene græde, men det gaar ikke vel til, naar Forældrene græde over Børnene. Det havde været bedre, at alle Jerusalems Børn, baade gamle og unge, havde grædet blodige Taarer ud af deres øjne, end vor Herre Jesus skulde grædt over dem.

Tag din Søn og Datter, og led dem til Degnen! Vil de ikke, da slaa dem der til med Riset! Det er bedre, end Bøddelen skulde slaa dem; det vil dog der til paa (det) sidste med dem, at de skal lønne dig med Skam og Skændsel, om Du ser nu ikke til med deres Haand.

I have vel hørt om den Galgebarn, der stod ved Galgen og kaldte sin Fader til sig. Han maatte sørgelig gaa til sin Søn; selv havde han gjort det, og selv maatte han det have. Han kom til sin Søn og mente, han vilde hviske hannem noget i hans øre

om Penninge eller andet, han maatte have faaet efter Sønnens Død. Dér han lutte Øret til hans Søns Mund, saa bed Sønnen øret af sin egen Fader og sagde: »Se dér, Fader! Skal jeg hænge udi denne Galge, da maa Du vel miste øret og have en Brændemærke af med, saa længe som Du lever paa Jorden, efterdi at Du lærte mig ikke bedre, dér jeg var liden«. Saa gik Sønnen baglængdes op til Galgen, og Faderen gik hjem med ét øre. Dennem skete jo baade Ret, men de vilde ikke have det bedre.

Der er udgaaet til Landsting af Kongens Befalning, at Bønder skal lade deres Børn komme til Degnen. o, Herre Gud, at man skal nøde Folk til deres egen Nytte og Gavn! Hvilken Blindhed maa der dog være iblandt Folket!

Gode, gudfrygtige, ædle Mænd vide nu at straffe deres Bønder ogsaa for denne Fornødenhed, at de lader ikke deres Børn komme til Degnen. End er det bedre, end Børn skulde selv straffe deres Forældre; begge Dele er deres fortjente Løn, som saadanne ere. Kan dit Barn sige »Fader« og »Moder« til dig, og Du vil ikke lade dit Barn lære at sige »Fader« til hannem, som haver skabt dig og dit Barn, est Du ikke værd at faa en Ulykke udi dit Hus med dit Barn, at Gud skal ikke straffe det paa din Sjæl?

TEKST 44

Niels Hemmingsen: Af "Vejledning i ægteskabssager" (1572)

Niels Hemmingsen (1513-1600) var en international kendt og respekteret teolog. I "Vejledning i ægteskabssager" undersøger han fra forskellige udgangspunkter de tekster og fortolkninger, der har formet både katolikkens og protestanters forestillinger om ægteskabet. Her er tre korte udpluk fra vejledningen:

Almindelige skilsmissegrunde

Den første: Hor.

Den anden: Ondsindet rømning.

Den tredje: Legemernes uskikkethed til ægteskabelig brug.

Den fjerde: Fejltagelse.

Den femte: Vold.

Den sjette. Ugudelighed.

Om Gud og ægteskabet

For at det kan fremgå tydeligere vil jeg fremlægge Innocentius 3.s (*Innocens den 3. pave*, 1198-1216) argumenter støbt i dialektisk form, for at den Babyloniske skøges nøgenhed må blive åbenbar. Disse argumenter findes i Innocentius' decretale „Proposuisti“, der er optaget i Gratians Decret, distinctio 82. I denne decretale træder Innocentius i Siricius' fodspor (*Siricius, pave 384-399*). Idet han vil afskaffe præste-ægteskabet, lægger han den betragtning til grund at ægteskabet er

ugudeligt og urent. Han siger det ikke med rene ord, men det følger af hans argumenter.

Påstanden der skal efterprøves i den nævnte decretale er følgende: „Præster bør ikke være gift”.

For det Første: Ægtefæller lever ukysk. Præster bør ikke leve ukysk. Følgelig bør præster ikke være gift.

Svar: Selv om man må indrømme at der findes ukyske ægtefolk (- men hvordan er det så ikke med den store mængde af ugifte?), så er det dog ikke rigtigt at overføre menneskers skyld til en ting, som mennesker kan bruge såvel til det gode som til det onde. Desuden erklærer Paulus, ved Guds Ånd, at ægteskabet er et hjælpemiddel til at modstå ukyskhed, 1. Kor 7. Hvem tør så tro Innocentius, der ved Montanos' ånd lærer det modsatte? (...)

For det Fjerde: Præsterne bør være hellige. Gifte folk er ikke hellige. Derfor bør præster ikke være gift.

Svar: Dette argument henter Paven fra Herrens Ord, som de findes 3. Mos 20, vers 26:1 skal være hellige, fordi jeg er hellig. Den nævnte kommentator til Gratians Decret (*Gratian, romersk kejser 367-383*) gendriver Paven på dette sted, idet han påberåber sig Kirkemødet i Nikæa (år 325). Han siger at „Kirkemødet i Nikæa sagde det modsatte, idet de regnede det for kyskhed at en mand havde samkvem med sin egen hustru”. (...)

For det Sjette: De, der er besmittede med kødeligt begær, bliver ikke bøn hørt. Præsterne bør bøn høres. Derfor bør de ikke lade sig besmitte med kødeligt begær. (Heraf vil Innocentius slutte, at præsterne bør være ugifte - som om alle gifte mennesker var besmittede med kødeligt begær!)

Svar: Dette argument henter de i Pauli ord: Alt er rent for de rene; for de besmittede og vantro er derimod intet rent, men hos dem er både forstand og samvittighed besmittet. - Hvem kan undgå at mærke Montanos ånd her - han der holder det for urent som Helligånden erklærer helligt?

Årsager til forbud mod ægteskabet i visse grader

Den naturlige respekt for blodet er den, som mennesker skylder hinanden i henhold til Naturens Lov og Naturens Bud, fordi de som blodbeslægtede står hinanden nær. Børn skylder deres forældre den højeste respekt, og jo større respekt, jo længere tilbage i slægten forfædrene er. Thi forfædrene er i Guds sted overfor børnene, og derfor skal børnene ære dem; for de skal ære Gud

Derfor bør også børn livet igennem se op til deres forældre, som om de var guder.

Ægtefæller bør være lige; ikke ligestillede, men lige i den ægteskabelige kærlighed, lige respekterede og lige i værdighed. Og derfor vilde det være imod respekten for blodet, hvis forældrene blev forenet med deres børn i ægteskab. Thi hvis faderen

tog sin datter til ægte og knyttede hende til sig som sin fælle, så vilde han dermed frasige sig og foragte sin egen ophøjethed og værdighed, imod Naturens Orden og Guds Lov. Og hun skulde ombytte respekten for sin fader med respekten for sin ægtefælle.

Det er Naturens Ret, at hustruen skal være under sin mand, for han er hendes hoved. Og derfor vilde en moder handle imod Naturen, hvis hun ægtede sin søn. På samme måde skulde sønnen ombytte sin respekt for moderen med respekt for ægtefællen, imod Naturens Orden. Kort sagt, Naturretten siger klart, at man skylder sine forældre større ærbødighed end man skylder sin ægtefælle. Heraf kan vi åbenbart slutte, at den lov der forbyder ægteskab mellem forældre og børn indeholdes i det fjerde bud, og i den almindelige regel, at man skal elske sin næste.

Denne samme Naturlov forbyder brødre at forenes i ægteskab med deres søstre, selv om grunden hertil ligger mere i det dunkle. Men det synes ikke at stemme med Naturens Orden, at de, der allerede er et i kraft af blodet, skal forenes ved et ægteskabelig bånd; ej heller bør den respekt, som søskende viser hinanden, ombyttes med ægteskabelig respekt, imod Naturens Orden. Derfor siger Augustinus: I den menneskelige blufærdighed er der noget lige som af Naturen indplantet, jeg ved ikke hvordan, så at man holder sig fra den, som man på grund af slægtskab skylder at vise ære i blufærdighed.

TEKST 45

Af Frederik den 2.s ordinans om ægteskabssager af 19. juni 1582

Frederik den 2.s ægteskabsordinans blev udsendt for at gøre lovreglerne om giftermål og ægteskab mere ensartede. Behovet for en sådan ordning kom bl.a. af, at de forskellige munke og præster, som i praksis længe havde været de lokale dommere i ægteskabssager, ikke altid skønnede og dømte ensartet. Med den nye ordning fik disse dommere i fremtiden fælles retningslinjer at dømme efter.

Her er et uddrag i en sprogligt set moderniseret version. Den komplette og originale tekst er tilgængelig via linket http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/frederik-2s-ordinans-om-aegteskabssager-19-juni-1582/?no_cache=1&cHash=34d4577f5b64b9a5fd562df5fcc449de

Om Trolovelse

1. Eftersom ægteskab er Guds egen ordning og indstiftelse og derfor bør påbegyndes med stor alvor og gudfrygtighed, så har de vise og gudfrygtige forfædre villet ordne det således, at de personer -som agtede at indgå i det hellige ægteskab - først skulle troloves og siden skulle de lade lyse tre gange for sig på tre søndage efter hinanden. Det skulle siges fra prædikestolen i den kristne kirkes forsamling,

at hvis der var nogen, som lovligt kunne forhindre et sådant ægteskab, så skulle dette nævnes og undersøges før ægteskabet blev fuldkomment. (...)

2. Derfor hvis nogen har noget at sige, da skal det gøres før der lyses tredje gang. Hvis de ikke gør det, da skal man ikke regne med, hvad de derefter siger.

3. Ligeledes skal enhver, der vil lave forbud mod ægteskabet, fortælle sognepræsten det i to eller tre dannemænds nærvær og han skal være forpligtet til straks at tage stævning om, hvorfor han eller hun vil forhindre ægteskabet. Hvis dette ikke gøres, da skal forbudet heller ikke gælde. (...)

4. Og dersom nogen gør forbud eller stævner nogen i sådan en sag uden at have fornuftig grund til det, så straffes denne af øvrigheden og må genoprette den skete skade for modparten.

5. Og for at alting kan gå mere ordentligt og skikkelig til, skal der efter denne dag ikke finde nogen trolovelse sted, uden at præsten og fem vidner er enige om det.

6. Det skal heller ikke tillades dem, som er rettelig trolovede, at søge seng sammen, før de er viet og gift i kirken. Enhver der drister sig til at gøre dette, når de er blevet påmindet af sognepræsten, skal straffes af øvrigheden. Og hvis de, der således er trolovet, har et ondt liv og nægter at lade sig vie, så skal sognepræsten give en tidsfrist, inden hvilken de skal komme til kirken og lade sig kristeligt vie og gifte sammen. Hvis de ikke gør det, skal præsten åbenlyst forbyde dem sakramenterne. Og hvis de stadig ikke vil rette sig derefter, da skal de åbenlyst sættes i band.

Nogle særlige grunde til, hvorfor de som er trolovede, må adskilles:

Hvis det sker, at nogen herefter trolover sig med hinanden og den ene efter trolovelsen ikke er så rig, som vedkommende har sagt. Den anden vil derfor have en sådan trolovelse omstødt. Af denne grund må de ikke skilles, fordi det synes at være en meget stor letfærdighed, at nogen skulle give sig ud i sådan en vigtig handel, førend de kender hinanden.

TEKST 46

Christian den 4.: Forordning om Troldfolk og deres medvidere, 12. oktober 1617

Christian den 4., som regerede fra 1588 til sin død i 1648, var stærkt optaget af at bekæmpe hekse, troldkarle og ligeledes afsløre deres medvidere. Og så længe kongen og samfundets øvrige autoriteter betragtede trolddom som en truende realitet, var der basis for at føre hekseprocesser og få de skyldige dømt og uskadeliggjort – det vil i praksis ofte sige brændt på bålet.

1617 12. oktober. (Hafniæ.) Forordning om troldfolck oc deris medvidere.

Eftersom daglig forfarenhed gifver til kiende, at nogle hemmelige konster, som [ere] signen, manen, maalen, characteres eller malen, vise igien, visse dagers udi ugen udvelelse etc., fast gaar i svang och holdis for indifferent och uforbudne af den aarsage, at de formenis at komme meniskerne och fe til gafn och helbrede, saa och efterdi der udi under tiden mengis och vanbrugis nogle formente guds ord, uanset at saadanne konster af gud allermegtigste høiligen forbudne ere som de, meniskerne fra gud och af hannom tilforordnede naturlige hielp och medicin til diefvelen och hemmelige unatturlige raad och middel henvender och bortfører, och der foruden befindis forskrefne konster fast at verre alle trolfolkis første alphabet och til troldoms onde och ulyckelig idret et ret ophof och begyndelse, da paa det saadan guds fortørnelse och vederstygelighed nest guds hielp kunde afstillis och forekommis, hafver vi verrit foraarsagit at tenke paa alvorlige och der til tienende middel och veie och derfor med vore rigens raad saaledis herom determinerit och forordnit, saa och [hermet] determinerer och forordner,

1. at dersom nogen efter denne daug befindis udi forskrefne konster kyndige och forfarne at verre och dennom øfve och bruge, daa skulle de, som ere af adel, stande til rette och straffis efter, som af os och vore rigens raad ofver dennom kient och afsagt vorder; de andre, som icke ere af adel, skal hafve forbrut deris boeslod och rømme alle vore riger, lande och førstendomme, meden de, som saadanne folkis medvidere ere och deris raad och daad til sig eller sine bruge eller bruge lade, skal første gang, om de ere af adel, staa obenbare skrift och hafve forbrut til nestliggendis hospital et tusinde daller; de andre skulle i lige maader staa obenbare skrift och straffis efter deris formufve; anden gang, saa frembt nogen befindis i samme forseelse, da skulle de, e hvo som helst de ere, uden al exception lige pen och straf verre undergifne med dennom, som konsterne øfve och der udi forfarne ere.

2. Hvis rette trolfolk belangis er, som med diefvelen sig bebundit hafver eller med hannom omgaais, med dennom skal forholdis efter lougen och recessen; meden de, som sig med saadanne folk indvikler och ved deris troldom noget sig understaar at lade forrette, skal straffis paa deris hals uden ald naade.

3. Och paa det saadan voris alvorlig vilge och forordning gud til ere dis bedre kand efterkommis, da biude vi och hermed strengeligen befaller alle vore befalingsmend och ridderskaf, saa och bisper, provister, prester, borgemestere, raadmend, fogeder och alle andre, som ere i øfrighed[s] kald och bestilling, at de enhver efter sin condition, strax de derom videndis vorder, alle dennom, om hvilke denne vor forordning formelder, andgifver, tiltaller och straffe lader, saa frembt de self derfor icke vil stande os til rette som de, saadanne folkis medvidere ere och med dennom samtycke.

TEKST 47

Heksehammeren (1487)

“Malleus maleficarum” – dvs. “Heksehammeren” – er en håndbog i hekseprocesser skrevet af Heinrich Kramer (1430-1505).

Kramer stammede fra Alsace og blev dominikanermunk og aktiv i inkquisitionen. Bogen udkom i adskillige udgaver og oplag på de europæiske hovedsprog. Det følgende uddrag stammer fra værkets anden del, som beskæftiger sig med hekseenes ugerninger og bekæmpelsen af dem.

Kapitel XIII

Hvordan heksejordemødre begår afskyelige forbrydelser, når de enten dræber børn eller ofrer dem til djævelen på de mest ækle måder.

Vi skal ikke undlade at nævne de forbrydelser, som er sket mod børn, forvoldt af heksejordemødre, først ved at dræbe dem for dernæst bespotteligt at ofre dem til djævelen. I Strassburg bispedømme og i byen Zabern var der en ærlig kone, som var Den Hellige Jomfru meget hengiven, som fortæller følgende oplevelser, hun har haft, til alle de gæster, som valfarter til hendes kro »Den sorte Ørn«: »Jeg var gravid med min ægteviede mand, som nu er død, og da tiden nærmede sig, henvendte en jordemoder sig til mig, for at jeg skulle tage hende som hjælp ved fødslen. Men skønt jeg kendte hendes dårlige ry, accepterede jeg alligevel hendes forslag, til trods for at jeg havde besluttet at tage en anden kvinde. Da smerterne kom, og jeg havde tilkaldt en anden jordemoder, blev den førnævnte kvinde meget vred. Ca. to uger efter kom hun og to andre kvinder på besøg om natten og nærmede sig min seng. Da jeg prøvede at tilkalde min mand, som sov i et andet værelse, blev jeg pludselig stum, og kunne kun høre og se, men ellers ikke røre en muskel. Heksen, som stod i midten, sagde: »Se denne slette kvinde, som ikke ville tage mig som jordemoder, skal ikke forblive ustraffet.« De to andre kvinder forsvarede mig og sagde: »Hun har da aldrig gjort os fortræd.« Dertil svarede heksen: »Fordi hun har krænket mig, vil jeg anbringe noget i hendes indre, men for at glæde jer, vil hun ikke føle smerte i seks måneder, men herefter vil hun blive pint nok.« Derefter gik hun hen til mig og rørte ved min mave, og det føltes, som om hun tog mine indvolde ud og lagde noget ind, som jeg dog ikke kunne se, hvad var. Da de var forsvundet, genvandt jeg mit mæle og kaldte på min mand og fortalte ham, hvad der var sket. Men han gav dog bare graviditeten skylden og sagde: »I gravide kvinder lider altid af fantasier og vildfarelser.« Da han absolut ikke ville tro mig, sagde jeg: »Jeg har fået en frist på seks måneder, og hvis jeg efter denne tid ingen smerte føler, så vil jeg tro dig.««.

Hun forklarede dette til sin søn, en gejstlig, der var ærkediakon for distriktet, som kom for at besøge hende den samme dag. Og hvad skete der så? Nøjagtig seks måneder efter følte hun en sådan smerte i sin mave, at hun ikke kunne undgå at forurolige alle med sine jammerskrig dag og nat. Fordi hun var Jomfruen, Den Barmhjertige Dronning, hengiven, fastede hun på brød og vand hver lørdag, så hun

troede, at hun blev befriet ved hendes mellemkomst. Så en dag, da hun ville gennemføre en naturhandling, faldt det urene fra hendes krop, og hun kaldte straks på sin mand og søn og sagde: »Er dette fantasier? Sagde jeg ikke, at efter et halvt år ville sandheden komme frem?«

Ved Basel stift i byen Dann tilstod en heks, som blev brændt på bålet, at hun havde dræbt mere end 40 børn ved at stikke nåle gennem deres hjerner, da de blev født.

En kvinde i Strassburg tilstod, at hun havde dræbt flere børn, end hun kunne tælle. Hun blev taget på fersk gerning. Hun var tilkaldt til en anden by som jordemoder. Da hun var færdig med sit job, gik hun hjemad. Da hun gik ud af byens port, faldt armen fra et nyfødt barn ud af den kappe, som hun var indhyllet i. Dette blev set af nogle folk, der sad ved porten, og da hun var gået, samlede de armen op, da de troede, at det var et almindeligt stykke kød, men på barnefingrene så de, at det var en arm. Dette anmeldte de straks til dommeren, og det blev konstateret, at armen tilhørte et barn, der netop var død før dåben. Heksen blev anholdt, forhørt og tilstod, at hun havde, som før nævnt, dræbt flere børn, end hun kunne tælle. Grunden til sådanne handlinger er følgende: Det må antages, at hekse tvinges til at gøre disse ting efter ordre fra den onde ånd og ofte mod deres egen vilje. Heksene bliver lært op af djævelen til at blande en salve af børns lemmer, som er meget nyttig i deres heksekunst.

Når vi fortæller om en sådan stor synd, som jo er afskyelig, må vi ikke glemme en anden forfærdelig forbrydelse. Hvis de ikke dræber barnet, så ofrer de det i stedet bespotteligt til djævelen på følgende måde: Så snart barnet bliver født, bærer jordemoderen, hvis moderen ikke selv er heks, det ud af værelset under påskud af at ville varme barnet, løfter det op og ofrer det til djævelen Lucifer samt til alle andre djævl. Dette foregår ude i køkkenet ved ilden.

En vis mand beretter således, at han havde lagt mærke til, at hans kone, da hun skulle til at føde, imod sædvane når kvinder skal føde, ikke tillod andre kvinder end hendes egen datter at nærme sig sengen. Datteren skulle selv være jordemoder en gang. Da han ville vide om grunden til dette, gemte han sig i huset og så selv hele vanhelligelsen og indvielsen til djævelen, som det er beskrevet. Han så ligeledes, forekom det ham, og uden nogen menneskelig støtte, men ved djævelens kraft, at barnet klatrede op ad kæden, som holdt gryderne. I stor bestyrtelse, både pga. de frygtelige ord ved påkaldelsen af djævlene og af de andre syndige ceremonier, insisterede han på, at barnet øjeblikkelig skulle døbes. Barnet blev båret til den nærmeste by, hvor der var en kirke, men da de på vejen skulle krydse en bro over en vis flod, trak manden pludselig sit sværd og løb hen til datteren, som bar barnet, idet han sagde, mens andre to mænd hørte på: »Du skal ikke bære barnet over broen, for enten må det selv gå over, eller også skal du druknes i floden.« Datteren blev rystet over disse udtalelser, og sammen med de andre kvinder, der var med, spurgte de ham, om han var gået fra forstanden (for han havde ikke fortalt andre, hvad han vidste, undtagen de to mænd der var med ham). Så svarede han: »I modbydelige skøger, ved jeres tryllekneb fik I barnet til at klatre

op ad kæden i køkkenet! Nu skal I få det til at gå over broen alene, ellers vil I blive druknet.« Ved at være tvunget til dette satte hun barnet ned på broen og påkaldte djævelen. Hvad skete? Pludselig lå barnet på den anden side af broen. Da barnet var døbt og var kommet hjem, anklagede han både datteren og moderen for retten efter renselsesperioden. Da han havde to vidner til at domfælde dem for hekseri, blev de begge brændt, og jordemødrenes forbrydelser med ugudelige ofringer blev afsløret.

Men her rejser tvivlen sig. Hvilke formål har da disse ugudelige børneofringer, og hvordan gavner det djævlene? Til dette er der at sige, at djævlene gør det af tre grunde, som er de tre mest onde formål. Det første er forbundet med deres stolthed, som altid tiltager, og det siges: »At de, som forsager dig, har løftet hovedet«. For de (heksene) prøver så vidt muligt at tilpasse sig de guddommelige ritualer og ceremonier. For det andet kan de nemmere narre mænd, tilsløret af et fromt bedrag. På samme måde lokker de unge piger og drenge i deres magt. De lokker dem til at tro, at de elsker kyskhed, skønt de hader det. For djævelen hader fremfor alt Jomfru Maria, fordi hun kvæstede hans hoved (1. Mosebog III,15). Således vil denne ofring af børn føre heksenes sind ind i vantroens last under dække af en hellig handling. Den tredje grund er, at heksenes ondskab vil vokse, når de har viet nye hekse til sig lige fra vuggen, til djævelens egen fordel.

TEKST 48

Spørgsmål til hekseforhør (1500-1600-tallet)

Den følgende liste bygger på oplysninger fra The Encyclopedia of Witchcraft and Demonology. New York, 1959:

1. Hvor længe har du været heks?
2. Hvorfor blev du heks?
3. Hvordan blev du det, og hvad skete der ved denne lejlighed?
4. Hvem valgte du til incubus (= *den dæmon, kvinden havde samleje med*), og hvad var hans navn?
5. Hvad hed din herre blandt de onde dæmoner?
6. Hvilken ed blev du tvunget til at aflægge?
7. Hvorledes aflagde du eden, og hvad indeholdt den?
8. Med hvilken finger blev du tvunget til at aflægge eden? Hvor havde du samleje med din Incubus?
9. Hvilke dæmoner og mennesker deltog i sabbaten?

10. Hvad spiste I?
11. Hvordan var måltidet arrangeret? Hvor sad du under måltidet?
12. Hvilken musik blev der spillet og hvilke danse dansede I?
13. Hvad gav din incubus dig for samlejet?
14. Hvilket djævlemærke gav din incubus dig på kroppen?
15. Hvilke skader har du påført NN og hvordan?
16. Hvorfor påførte du vedkommende skaden?
17. Hvordan kan du gøre skaden god igen?
18. Med hvilke urter eller på hvilken anden måde kan du helbrede disse skader eller sygdomme?
19. Hvilke børn har du forhekset, og hvorfor har du gjort det?
20. Hvilke dyr har du forgjort, så de blev syge eller døde, og hvorfor gjorde du det?
21. Hvem er dine medsammensvorne?
22. Hvorfor slår djævelen dig om natten?
23. Hvad er den salve, du smører dit kosteskaf med, lavet af?
24. Hvordan er du i stand til at flyve gennem luften? Hvilke magiske ord siger du?
25. Hvilke uvejr har du frembragt, og hvem hjalp dig?
26. Hvilke plager med skadedyr og larver har du skabt?
27. Hvordan har du fået fat på dette utøj, og hvad foretager du dig med det?
28. Har djævelen givet dig en tidsfrist for din skadevoldende virksomhed?

TEKST 49

Instruks og levereregler til to døtre (1653)

I 1653 besluttede adelsmanden Christen Skeel sig for at sætte sine to døtre Birgitte (f. 1638) og Bene (f. 1644) i pleje hos deres faster, da deres stedmoder var død. I den forbindelse skrev han en instruks til dem. Pigernes rigtige mor var død allerede i 1645.

Teksten er hentet fra Birte Andersen: "Adelig opfostring" (1971):

Mine døtre Birgitte og Berte Skeels Instruks.

Efterdi den gode og naadige Gud har, efter sin faderlige Vilje ved min gode og dydige salige Margrete Lungis dødelige afgang, nu saa maaget det, at jeg ikke længere kan have mine døtre Birgitte og Berte Skeel i mit eget hus, men maa tage imod min kære Søsters hulde (*gunstige*) og gode tilbud og overlade dem til hende, saa har jeg forfattet denne Instruks, hvorefter de sig skal, forholde, at de derfor inderlig frygter Gud og skikker sig, ved hans naade derefter, saa skal de være mig kære og elskelige Børn, og jeg derimod, så længe jeg lever, skal lade se mit gode hjertelag og faderlige omsorg for dem. Men dersom de, imod forhaabning, gør derimod, fortørner Gud og deres gode Faster og bedrøver mig paa min alderdom, da skal jeg bedrøve dem igen, saa de skal befinde hvad det er at gøre en god Fader imod, der mener dem saa troligen. Nu Gud, som I er kastet paa af Mors liv, som jeg jer ogsaa dagligt i mine Bønner befaler, han regerer jer med sin Helligaand, at I maa tage det til hjerte og skikke jer derefter. Saa tvivler jeg ikke paa, at I jo bliver baade Gud og gode Mennesker behagelige.

Først og for alting skal I inderlig og af hjertet frygte Vorherre, thi hyklere og skinhellige vil Gud straffe. I skal hver morgen og aften på jeres knæ, efter jeres gode salige Farmors Lærdom, gøre jeres Bøn til Gud og jer ham troligen befale. Thi uden I frygter Gud og af hjertet mener ham troligen, da har I hverken lykke eller Velsignelse at forvente.

Jeres gode Faster, som nu tager jer i sit hus, da I er Moder- og raadløse, skal I lyde, elske og tjene som hendes ringeste piger og skønne al jeres Livs tid paa den store Velgerning, at hun gør en Mors stykke (*sag*) mod jer. Og dersom jeg kan spørge at I mod forhaabning, enten med ord eller Gerninger gør hende imod, eller I vil ikke lyde hendes formaninger, da har I intet godt af mig at formoede (*forvente*).

Jeres Farbror, Manderup Due, skal I ogsaa lyde og elske, og føje jer i alt det I ved ham kan være til velbefald (*behag*) og tjeneste. Hvad Magdalene Jacobsdatter (*den senere omtalte tjenestepige*) jer, efter jeres gode Fasters Vilje, siger, skal I ogsaa rette jer efter.

Imod Folkene i gaarden skal I være ydmyge og med adstadighed, finhed og fromhed omgaas enhver, at I kan faa et godt liende (*omdømme*) hos dem alle. I skal dog ikke gøre jer gemene og holde sladder med dem, thi det staar ikke Jomfruer vel, men altid holde jer til jeres gode Faster og være for hendes øjne, der kan I høre og se meget godt.

I jeres Bibel og andre Gudelige Bøger skal I med al flid, uden fortrædelighed, læse og daglig Synge smukke Salmer, og overhøre hinanden et stykke af alt det jeres gode salige Mor jer har ladet lære, baade af katekismussen, jeres Sentenser, Davids Salmer og Spørgsmaal med hr. Niels' forklaring over Børnelærdommens parter (*religiøse skrifter*), og ikke forglemme, hvad Conrad Høvel jer af Tysk har lært, og kom de mange gode formaninger ihu, som I daglig har hørt, baade af jeres salige Farmor, jeres salige Mor og mig, at I aldrig glemmer det, men al jeres tid skikker jer derefter.

Hver morgen, i det ringeste naar klokken er 6, skal I staa op i Jesus Navn, læse jeres morgenlæsning og jer Gud tro-ligen befale, at han jer den dag og al jeres tid med sin gode aand vil regere, øver jer saa i hvad dansk I har lært, at det I ikke glemmer. siden kan I sy og gøre anden husgerning, men I må ikke være ørkelsøse og stjæle tiden fra Vorherre.

...

*Trykkevælde den 26. oktober 1653
Christen Skeel*

TEKST 50

Kongeloven, 14. november 1665

Kongeloven fungerede som Danmarks grundlov fra 1665 til enevældens ophør i 1848. Og nogle af dens bestemmelser står i realiteten stadig ved magt – heriblandt de principper, som handler om arvefølge, blodlinje, slægt og familie samt om båndene mellem den lutheranske kirke og kongehuset:

Wii Friderich dend Tredie, aff Guds Naade Dannemarckis, Norgis, Wendis och Gottis Konning, Hertug udi Schleszuig, Holsten, Stormarn och Dihtmarschen, Greffue udi Oldenborig och Dellmenhorst, etc.,

Giøre alle Vitterligt, At

I. Den beste begyndelse till alting er at begynde med Gud. Det første derfor, som Vi for alting ville udj denne KongeLow allffvaarligen haffve befalet, er: at Voris Effterkommere, Børn og Børnebørn i tusinde Leed paa Færne[fædrene side] og Mørne[mødrene side], EnevoldsArffveKonger offver danmarck og Norge ære, tiene og dyrcke den eene rette og sande Gud paa den maade og manneer, som hand sig i sit hellige og sande ord aabenbaret haffver, og Voris Christelige Troe og bekiendelse klarligen derom formelder effter den form og maade, som den reen og uforfalsket er bleffven foresatt og fremstillet udj den Augsburgiske confession Aar et tusind femhundrede og trediffve, og ved samme reene og uforfalskede Christelige Troe holde Landsens Jndbyggere og den vældeligen haandhæffve og beskierme i disse Lande og Riger mod alle Kiettere, Sværmere og Guds bespottere.

II. Danmarckes og Norges EnevoldsArffveKonge skal være hereffter og aff alle undersaatterne holdes og agtes for det ypperste og høyeste hoffved her paa Jorden offver alle Menniskelige Lowe, og der ingen anden hoffved og dommere kiender offver sig enten i Geistlige eller Verdslige Sager uden Gud alleene.

VII. Alle Regieringens ærinder, breffve og forretninger skall udj ingen end udj Kongens naffn og under hans Signete udgaa, og skall hand altid sielff sin haand underskriffve, om hand helles er kommen til sine myndige Aar.

VIII. Kongens myndige Aar skall agtes hans Alders fiortende Aar, det trettende fuldendte, det fiortende begyndt, saa at, saa snart hand træder i sit fiortende Aar, skall hand sielfff offentlig forklare sig myndig at være og ingen Væрге eller Formyndere meer at vilde bruge.

IX. Kongens Værgemaal og Formynderskab, imedens hand er mindreaaring, skall i alle maade saaledis beskickes, ligesom den nest for hannem Regierende Konge for sin dødelig affgang skrifftligen derom forordnet haffver. Mens dersom ingen saadann forordning eller sidste Villie fandtes, da skall dermed forholdes som effterfølger, nemmeligen: Enkedronningen, som er den minderaarige Konges rette kjødelige Moder, skall være Regiente, og hende till hielp og biistand i formynderskabet tilføyes de siuff høyeste Kongelige Raad og Betiente, og skulle disse samptligen forestaa Regieringen og alting effter de meste vota beslutte, huor da dronningen skall haffve tvende Stemmer og huer aff de andre ickon een stemme; og skulle alle breffve, befalninger og alle Regieringens ærinder altid forrettes og udstedes i Kongens naffn, enddog de aff Regienten og samptlige Regierende Formyndere underskriffves.

X. Er Enkedronningen, Kongens Moder, ved døden affgangen eller og træder paa ny i Egteskabs Stand igien, da skall den neste Kongens Frende blant Printzerne aff Blodet aff Voris needstigende Linier, som her i Riget er og altid kand bliffve tilstede, være Regiente (dersom hand helles er kommen till sine myndige Aar, som skall agtes at være hans Alders attende Aar, det syttende fuldendte, det attende begyndt) og iligemaade haffve tvende Stemmers rettighed; og helles videre med alting forholdes, som før er meldet.

XI. Men dersom forbenefnde Printz aff Blodet icke endnu vaar kommen till myndig alder, saa og helles om ingen Printz aff Blodet vaar forhanden, da skulle offvenbemeldte siuff høyeste Kongelige Betiente Alleene forestaa og forvalte Regieringen og Formynderskabet med lige magt og myndighed, og huer Persohn haffve een Stemme, og saa alting fremdeelis effter den maade, som før er sagt.

XII. Dersom og nogen aff de Regierende Formyndere fattedes ved dødelig eller anden tilfald, da skall de øffrige strax een anden, som dygtig till bestillingen er, udj hans sted indsette, og huem da er hans Effterkommer i Eembedet, skall og betræde hans sted og besidde hans sæde udj dette Regierende Formynderskab.

XIII. Regienten og samptlige Regierende Formyndere skulle strax svære Kongen icke alleene huldskab og troskab, mens endoch i sær belangende deris Formynderskab, at de i Kongens minderaarighed vill saaledis forestaa Regieringen, at Kongens absolute souveraine EenevoldsMagt og ArffveRettighed i alle maade uforkrencket og uformindsket hannem og hans Effterkommere bevares, og helles alting saaledis styre og raade, som de det agter for Gud og Kongen at forsvare.

XIV. Og saa snart de haffve giort deris Eed og træder till deris Embedes forretning, da skall det første de tager sig for være, at de strax uforhalet forfatter, et rigtig inventarium, det er forteygnelse, paa disse Rigers og underliggende Landes Stæder,

Festninger, saa og Gods, Kleinodier, Penge, Krigsmagt baade till Lands og Vands, saavelsom ochsaa all Kongens Jndtegt og Udgifft, saa at heraff strax kand eragtes, udj huad tilstand de det Regierende Formynderskab antræder, effter huilcken forteygnelse de og foruden nogen paaskud igien haffver at gjøre Regnskab og svare Kongen til alting og stande hannem till Rette for all tiltale, saa snart han er kommen til sine Myndige Aar.

XV. Skall da derfor og hereffter aldrig disse Riger og Lande holdes for at være foruden Konge, imedens Voris needstigende Linier varer paa Færne og Mørne, saa at, saa snart een Konge ved døden affgaar, er strax virckligen og i gierningen sielff Konge og fører Konge naffn og titel den, som ArffveLinien den neste at være udviiser, og skall hannem strax Kongelige Mayestetes titel og ubundne Enevoldsmagt arffveligen være til og hiemfalden det samme øyeblik hans Formand Aanden opgiffver.

XVI. Og enddog i det alle Stænder, Adel, UAdel, Geistlig, Verdslig, een ubunden EnevoldsKongedømmes Magt Os og de aff Os needstiigende Linier paa Færne og Mørne till ævig tiid Arffveligen haffver eengang offverdraget, hereffter strax, naar een Konge ved døden affgaar, den neste i ArffveLinien Krone, Scepter og EnevoldsArffveKongetitell og Magt det samme øyeblik eygner og tillkommer, saa at ingen videre offverantvordning[formel overdragelse] i nogen maade behøffves, efftersom Kongerne i Danmarck og Norge hereffter till ævig tiid, imedens nogen af Voris Kongelig ArffveStamme er tilloffvers, ere fødde og baarne og icke kaarede eller vallde Konger; icke dismindre, paa det all verden skall vide, at Danmarckes og Norges Konger holder det for deris største høyhed at ydmyge sig for Gud, og at de agte det for deris høyeste Magt og Vælde at være velsignet aff Gud ved hans Ords Tienere till en lykksalig begyndelse paa deris Regimente, da ville Vi og, at Kongen offentlig i kircken med dertil sømmelige ceremonier lader sig Salve.

TEKST 51

August Hermann Francke: “Kort og enfoldig undervisning om hvorledes børnene skal ledes til sand gudsfrygt og kristelig klogskab” (1704)

August Hermann Francke (1662-1723) var en fremtrædende tysk pietistisk teolog og pædagog. Han virkede en årrække som både præst og professor i østerlandske sprog ligesom han var stifter af skoler, der tog sig af fattige børns undervisning og opdragelse. Det er i relation hertil, hans pædagogiske forfatterskab skal ses:

Guds ære må i alle ting, men særdeles i hornenes opdragelse og undervisning stedse have for øje som hovedformålet, såvel for læreren som for de undergivne selv. Den, som giver sig af med de unge for levebrødets skyld eller for at vinde ære i verdens øjne, vil forgæves vente frugt af sin undervisning, om han end foregiver, at

han tillige søger Guds ære. — Er det ikke læreren alvorligt om Guds ære at gøre, da vil i almindelighed børnene end mindre bekymre sig om den.

Den sande sjælepleje (det eneste middel, hvorved dette hovedformål nås) går ud på vilje og forstand. Hvor man kun tager hensyn til den ene af disse, er der intet godt at håbe. Mest magtpåliggende er det vel, at den naturlige egenvilje bliver brudt.

Den, som kun underviser ungdommen for at gøre den lærere, sigter på forstandens pleje, hvad der er godt, men ikke nok. Han glemmer det bedste, nemlig at bringe viljen under lydighed og vil derfor til sidst finde, at han har arbejdet uden virkelig frugt. Dog må også forstanden tilegne sig gavnlige lærdomme, hvis viljen uden tvang skal lyde. . . .

Den sande gudfrygtighed vil bedst blive indgivet den sarte ungdom gennem lærerens eget gudfrygtige eksempel, ligesom også ved forældres, bedsteforældres og andres, der er i forældres sted, samt ikke mindre gennem alle deres eksempel, med hvem de omgås.

Forældre eller andre slægtninge må ikke tro, at det er nok, når de holder en lærer til deres børn, de må også selv foregå dem i ord og gerning med godt og opbyggeligt eksempel.

Forældrene skal også bestræbe sig for, at børnene ikke uden nødvendighed omgås med tjenestefolk eller med andre folk, når de ikke er fromme og gudfrygtige, og at de ikke skal forarges gennem unyttig tale eller ukristelig adfærd. Hvor mange børn bliver ikke herved fordærvede.

Læreren må især passe på, at de ikke mærker noget ondt fra ham. Thi børn gør alt efter, det være godt eller ondt; derfor er forargelse her så farlig for dem. . . .

Hertil vil ikke lidet tjene, når de foresatte med flid udfører gode og rosværdige handlinger i børnenes nærvær. Thi, om end handlingerne kun er udvortes og børnene til at begynde med kun stræber efter at efterligne det udvortes, bliver der dog derved ubemærket bibragt dem en kærlighed til dydige handlinger. Men for at dette desto bedre kan blive dem en gavnlig lære, må dertil komme, at opdrageren flittigt opmuntrer børnene til at agte vel på sådanne gode eksempler og følge dem, og klart og tydeligt viser dem, hvori egentlig det gode eksempel består, som de skal følge. Men da det også under den største forsigtighed dog undertiden sker, at andre forarger børnene med slet eksempel, så er det også nødvendigt, at de foresatte aldrig lader det slette eksempel hengå uden påtale, men advarer ungdommen, at de ikke følger dette eksempel, men beflitter sig på den modsatte dyd og straffer det slette, hvis de fremdeles skulle se sådant, frit, men med ydmyghed og beskedenhed. Men de, der forarger børnene med slet eksempel, se til, at Kristi ord ikke bliver opfyldt på dem, at det var bedre om en møllesten blev hængt om deres hals og de blev kastet i havet.

TEKST 52

“Lad os antage, at menneskets sind er som et hvidt papir, tomt for tegn og derfor uden nogen ideer. Hvordan vil det så blive fyldt med forestillinger? ... Hvorfra har det (mennesket) alle sine forestillinger, begreber – sin fornuft og viden? Til dette svarer jeg, med ét ord, fra ERFARING.”

John Locke: An Essay Concerning Human Understanding (1689)

TEKST 53

John Locke: “Nogle tanker angående opdragelse” (1693)

Locke (1632-1704) var en engelsk filosof og læge, som var stærkt optaget af politisk filosofi, opdragelsesspørgsmål og erkendelse. Hans holdninger og værker indvarsler oplysningstidens fokus på naturen, lykke, fornuft og nytte:

„En sund sjæl i et sundt legeme” — hermed er kort og fuldstændig beskrevet en lykkelig tilstand i denne verden. Den, der har disse to, har lidet mere at ønske sig. Og den, der savner en af dem, finder ringe erstatning i noget andet. Menneskets lykke eller ulykke er for den største del dets eget værk. Den, hvis ånd ikke er ham en vis fører, vil aldrig slå ind på den rette vej, og den, hvis krop er skrøbelig og svag, vil aldrig være i stand til at komme videre på den vej. Jeg indrømmer, at sjælelige og legemlige anlæg hos visse mennesker kan være så stærke og så vel udstyrede af naturen, at de ikke behøver megen hjælp af andre, men i kraft af deres naturlige begavelse lige fra vuggen føres mod det fortræffelige og ved deres heldige anlæg er i stand til at gøre underværker. Men der er kun få eksempler af den slags, og jeg tør rolig sige, at af alle mennesker, vi møder, er ni af ti det, de er, gode eller slette, dygtige eller uduelige, takket være deres opdragelse. Det er netop den, der frembringer den store forskel mellem mennesker.

De fleste børn får deres sundhed ødelagt eller i det mindste skadet ved forkælelse. Det første, man må agte på er, at børnene ikke går med for meget tøj, hverken vinter eller sommer. Ansigtet er, når vi kommer til verden, ikke mindre ømfindtligt end nogen anden del af kroppen. Kun vanen hærder det og gør det i stand til at udholde kulden. — Jeg vil også give det råd daglig at vaske drengens fødder i koldt vand og give ham så tynde sko som muligt, så de bliver utætte og lader vand slippe ind, så snart han kommer i nærheden af noget sådant. Her, frygter jeg, vil jeg få moderen og pigerne imod mig. Den ene vil holde det for noget griseri, de andre vil finde det for besværligt at vaske drengens strømper. Men sandheden er dog, at hans sundhed er langt mere værd end alle slige betænkeligheder og 10 gange så

mange af lignende slags. Og den, der betænker, hvor skadeligt og farligt det er for ømskindet opdragne folk at få våde fødder, vil nok ønske, at han havde gået barfodet som fattigfolks børn, der derved er blevet så vant til det og gør så lidt væsen ud af våde fødder, at de ikke forkøler sig eller tager skade deraf mere, end om de var våde om hænderne.

Jeg behøver næppe at omtale svømning, når drengen er stor nok til at lære det og har en, der kan lære ham det. Afset fra erhvervelsen af en færdighed, som i nødsfald kan gøre gavn, er fordelene for sundheden ved hyppige kolde bade under sommeren så talrige, at jeg ikke mener at behøve sige noget for at fremme den sag, forudsat at den ene forsigtighedsregel overholdes, at han aldrig går i vandet, når legemlig bevægelse har ophedet ham eller fremkaldt en eller anden ophidselse i hans blod eller puls. Svømning redder mange menneskers liv. Romerne anså den for så nødvendig, at de satte den ved siden af boglig dannelse, og det var det sædvanlige udtryk om et udannet og udygtigt menneske, at han hverken har lært at læse eller at svømme.

Børn bør være meget ude i det fri og så lidt som muligt ved arnen, selv om vinteren. Derigennem vænner drengen sig også både til varme og kulde, solskin og regn, hvilket altsammen en mands krop må kunne tåle, hvis ikke den skal være ham til meget ringe nytte her i verden, og når han først er voksen, er det for sent at begynde at vænne ham til det. Man må komme dertil tidligt og gradvis. På den måde kan man få kroppen til at tåle næsten hvad som helst.

Hvis jeg skulle råde ham til at lege i solskin og blæst uden hat, er jeg i tvivl om man kan lide det råd. Man skulle gøre tusind indvendinger imod det, som i virkeligheden dog ikke ville sige andet, end at drengen blev solbrændt. Men om den unge herre altid skal holde sig i skyggen og aldrig udsættes for sol og blæst for ikke at skade sin teint, så er det måske en god måde at gøre ham til en spradebasse, men det gør ham ikke til et arbejdsmenneske. Selv om man bør lægge mere vægt på skønhed hos døtre, tager jeg mig dog den frihed at sige, at jo mere de er ude i luften, uden skade for deres ansigt, jo stærkere og sundere bliver de; og jo mere deres opdragelse ligner den hårde og besværlige, deres brødre får, des større gavn vil de have deraf i hele resten af deres liv.

(...)

Det synes mig indlysende, at grundlaget for al dyd og fortræffelighed ligger i evnen til at nægte sig selv tilfredsstillelsen af sine begær, så snart fornuften ikke billiger dem. Denne evne erhverver og styrker man ved vane, og en tidlig øvelse gør denne let og naturlig. Jeg ville derfor, om man ville høre mig, råde til at vænne børnene, lige fra vuggen, til, stik mod almindelig skik, at fornægte deres ønsker og undvære det de har lyst til. Det første, de har at lære, skulle være, at de aldrig må få en ting, fordi den behager dem, men fordi man har anset den for nyttig for dem ... Den der vil virke på sine børns vilje, bør følgelig gøre begyndelsen, mens de endnu er ganske små, og sørge omhyggelig for, at de lærer uden indvending at finde sig i forældrenes vilje. Vil I, at han skal adlyde eder, når han har trådt sine børnesko, så

må I drage omsorg for at befæste eders fædrene anseelse, så snart han er i stand til at adlyde og kan begribe, hvem han står under. Vil I, at han skal lære ærbødighed for eder, så indprent ham den, mens han er et barn. Derimod må I gerne tilstede ham des mere fortrolighed, jo mere han nærmer sig den voksne alder. Thi da bliver han, hvad han bør være, eders lydige undergivne som barn og eders varme ven, når han engang er bleven mand. Man forbytter i mine tanker ganske og aldeles børnenes forskellige behandlingsmåde, når man behandler dem med overbærenhed og fortrolighed, så længe de er små, men forholder sig streng og tilbageholdende, når de vokser til. Frihed og overbærenhed kan ikke blive nogen velgerning for børn. Deres mangel på dømmekraft gør tvang og tugt nødvendig for dem. Derimod er herredømme og strenghed en meget slet behandlingsmåde for mennesker, som allerede har fornuft nok til at vejlede sig selv. ...

Jeg er tilbøjelig til at tro, at for megen strenghed i straf ikke udretter noget godt, men kan gøre megen skade. Den sædvanlige bekvemme og korte vej med tugtelse og ris, det eneste tugtens redskab opdragerne i reglen kender, er i opdragelses øjemed det allerdårligst egnede. Man vil sjælden finde, at der er blevet de bedste mennesker af dem, der er blevet tugt mest. Prygl og alle andre slags slaviske og legemlige straffe er ikke hensigtsmæssige tugtemidler, når man vil opdrage vise, gode og ædle mennesker. De må derfor anvendes meget sparsomt og kun ved de alier alvorligste anledninger ...

Godt og ondt, belønninger og straffe (det indrømmer jeg) er de eneste bevæggrunde for fornuftige skabninger. De er sporer og tømmer, hvorved mennesker bliver sat i virksomhed og styrede. Man må derfor også gøre brug af dem hos børn. Og jeg råder selv forældrene til aldrig at tabe den regel af syne, at børn må behandles som fornuftige mennesker ... Andres gunst og ugunst, agtelse og foragt er de mægtigste drivfjedre for sjælen, når den først engang er blevet følsom for dem. Kan I bringe det dertil med børnene, at de har æresfølelse og angst for skam og mishag, så har I indpodet dem den rigtige grundsætning, der altid vil virke og altid lede dem på rette vej. Børn har meget tidligere, end vi tror, megen følelse for ros og dadel. De kan lide at blive agtede og anerkendte, særlig af forældre og dem, de er afhængige af. Hvis derfor faderen berømmer dem, når de er artige, og viser kulde og ringeagt, når de er stygge, og moderen bærer sig lige sådan ad, og dette overholdes regelmæssigt, så vil det af sig selv virke mere end trusler og slag.

TEKST 54

Ludvig Holberg: Uddrag af komedien "Den 11. juni" (1724)

Ludvig Holberg (1684-1754) var både akademiker, videnskabsmand og skønlitterær forfatter. I mange komedier bruger han genrens muligheder for at kritisere ufornuft og menneskelige karakterbrist og lade publikum se sig selv og indse deres mulige fejl.

Så kan de efterfølgende selv finde deres plads som nyttige og fornuftige samfundsborgere:

Act. IV. Scen. 1.

Studenstrup alleene.

Ha, ha, ha, jeg tænkte nok, at det vilde gaae saaledes, min Svoger er gandske jaloux, jeg tilstaaer, var det ikke for Svogerskab skyld, saa gjorde jeg ham til Hanrej next hit, thi Koenen er een af de yndigste og behageligste Koener, som nogen vil see for Øjne, jeg mærker ogsaa, at hun er tam nok, saa det skulde ej koste mig megen umage, thi hun har aldrig Øjnene af mig, og det første hun seer mig, sukker hun, som Siælen skulde gaae af Livet, jeg er ej heller meer af Stok og Steen, end en anden, og bekiænder gierne, at hvis - men der er min Fetter Niels Christensen, jeg maa høre, om hand har mærket noget deraf.

Scen. 2.

Studenstrup, Henrick.

Studenstrup.

Serviteur Monfrere, hvor kommer du fra?

Henrick.

Jeg kommer fra vor Svigerske, du er lykkelig, Monfrere.

Studenstrup.

Hvi saa?

Henrick.

Du est lykkelig.

Studenstrup.

Hvor i bestaaer dend lykke.

Henrick.

Madamen er gandske forliebt i dig.

Studenstrup.

Har du ogsaa mærket det.

Henrick.

Jeg har baade mærket og hørt det af hendes egen Mund.

Studenstrup.

Du har pokker heller.

Henrick.

Hendes Miiner komme mig vel i førstningen noget underlig for, jeg kunde dog umuelig tænke, at dend ærbare Koene skulde være forliebt, men da jeg gik nyelig forbi hendes Kammer, hørte jeg en sukken og hylen, som en Steen maatte græde

ved, da jeg gik lit nærmere, hørte jeg, at det var min Svigerske, og at hun repeterede Monfreres Navn over 10 gange, ach min allerkiæreste Studenstrup, sagde hun, gid dit Hierte var saaledes henvent til mig, som mit er til dig; ach ulyksalig var dend Tid, jeg fik dig at see, og andet meere. Jeg blev gandske bestyrdset derved, thi jeg kand svære Monfrere til, at i de 8 Aar, jeg har kiænt hende, jeg aldrig har fornummet ringeste Anfegtning hos hende, hvor vel hun har haft mange Tilbedere, men Monfrere har en sær lykkelig Stierne paa Himlen, dog jeg kand sige det, at, hvis jeg var et Fruentimmer, blev jeg og forliebt i dig, thi du er baade vel skabt, og der foruden har extraordinaire smukke Maneerer, saa at der vil meget til at staae saadan en Person imod.

Studenstrup.

Jeg negter ikke det, Monfrere, at jeg jo har ført mange Fruentimmer i Fristelse - men hvad vil den Pige her.

En Pige.

Her er et Brev, som een leverede mig til Monsieur, og begiærte svar, (gaaer lit tilside)

Studenstrup læser Brevet højt.

Monsieur: - Jeg skulde aldrig bilde mig ind, at noget Menniske i Verden skulde have kundet for uroelige mit Sind saaledes, at jeg skulde overtræde dend Modestighed, som hidtil har været min Hoveddyd, at anmoede en fremmed Person om Kiærlighed, men ach! lad os ikke trodse formeget med vore Dyder, jeg har bildet mig ind at være meere fuldkommen, end andre Mennisker, men Monsieurs Skabning og angennemme Maneerer har uddrevet ald Ærbarhed af mig og optænt saadan Ild i mit Hierte, at det i kort Tid vil fortæres, hvis Monsieur ved et

behageligt Svar ikke vederqvæger det igien, jeg forbliver etc. Abelone, Jacob Pedersens.

P. S. Jeg beder, at Brevet maa strax rives i stykker.

Henrick.

Hillement! var det ikke sant, som jeg sagde, hvad vil du nu svare?

Studenstrup.

Jeg kand ikke svare, Monfrere, thi min heele Krop skielver.

Henrick.

Ja saa? est du allerede saa slagen?

Studenstrup.

Vil ikke Monfrere svare i mit Navn, jeg kand nok stiile et Brev saavel som nogen, men nu kaager mit Blod saaledes i mig, at jeg kand ej have Stadighed til at skrive svar, min hierte Monfrere, skriv, at jeg er 10 gange saa meget forliebt i hende, men der kommer mare Svoger selv, lae os gaae op paa vor Kammer, at skrive Brevet.

Hand river hendes Brev først i stykker.

Scen. 3.

Jacob alleene.

Alting gaaer, som vi vil have det, een af Mammesellerne er min Koene, og spiller sin Person, saa det er en lyst at see hende, hand er forliebt og vil gjøre mig til previous hit Hanrej next hit; da jeg dog aldrig har været gift, jeg er jaloux over min Koene, hvorvel jeg aldrig har haft nogen, Henrick holder gode Miiner, som en gammel igiennemgaaen Skielm bør at gjøre, med et Ord at sige, her spilles en Comœdie som kand blive artig nok, hvis ingen røber os: See der er Henrick. |

TEKST 55

“Men hvad som tydeligt viser bondestandens ypperlighed, er giftermål. Så snart en bondekarl er kommen til den vækst, at han kan tilfredsstille en kone, er han også udi stand at forsørge en kone. En fornem person må oftest bortdrive så lang tid med at sætte sig i stand til at forsørge en hustru, indtil at han mistet evnen til at indlede og have et forhold til hende. Hvorudover ligesom frugterne af bønders giftermål er børn, så er tit frugterne af fornemme ægteskab horn (= at konen er utro).

Videre, en bondekarl fatter kærlighed til en pige i dag, og bringer hende udi brudeseng i morgen. Fornemme folks giftermål derimod sker ikke uden foregående unyttige formaliteter og forberedelser. Et hvert fornemt frieri er en art af et skuespil.”

Ludvig Holberg (1684-1754)

TEKST 56

J.J. Rousseau: Af “Emile - eller om Opdragelsen” (1762)

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) var som filosof optaget af en bred vifte af emner – samfundsforhold, moral, pædagogik og teologi. Hans mangesidige skribentvirksomhed viser ham som en sammensat person med rod i oplysningstiden, men på vej mod forestillinger og fattemåder, vi i dag forbinder med romantikken.

“Emile – eller om Opdragelsen” udgør et hovedværk i hans forfatterskab og de følgende uddrag er hentet i Vilhelm Mallings Emile-oversættelse fra 1897:

Det nyfødte Barn trænger til at strække og bevæge sine Lemmer for at rive dem ud af den Uvirksomhedstilstand, som de — samlede i en Klynge — saa længe har været i. Man strækker dem, ja, det er sandt; men man forhindrer dem i at bevæge sig. Selv Hovedet indhyller man i en Barnehue, saa det ser ud, som om man var bange for, at den nyfødte skulde tage sig ud som et levende Væsen.

Den indre Drift i Legemet, som stræber efter at voxe, finder saaledes en uovervindelig Hindring for de Bevægelser, som ere nødvendige for Væxten. Barnet bliver ved med at gøre unyttige Anstrængelser, der bare udtømme dets Kræfter eller forsinke deres Udvikling. Det havde det mindre knebent, mindre pinligt og mindre tvungent i Fostersækken end i sit Svøb; jeg kan ikke sé, hvad det Barn har vundet ved at blive født.

Uvirksomheden og Tvangen, hvori man holder Barnets Lemmer, maa nødvendig hæmme Blodets og Vædskernes Omløb, maa hindre Barnets Væxt og sunde Udvikling og saaledes nedbryde dets Legemsbygning. I de Egne, hvor man ikke bruger den Slags overdrevne Forsigtighedsregler, ere Menneskene allesammen store, stærke og velskabte. De Lande derimod, hvor man svøber Børnene, vrimle af pukkelryggede, halte, hjulbenede, forkrøblede, lidende af engelske Syge, ja, af alle mulige Slags Vanskabninger. Af Frygt for at Legemerne skulde blive vanskabte under de frie Bevægelser, saa skynder man sig med selv at vanskabe dem ved at lægge dem i Presse. Man gjorde gjerne Børnene lamme, bare for at forhindre dem fra at komme til Skade.

Mon det kan undgaas, at en saa gruelig Tvang lige saa vel faar Indflydelse paa deres Sind som paa deres legemlige Befindende? Børnenes første Følelse er at føle Smerte og Pine: enhver fri Bevægelse, som de behøve, møder Hindringer; ulykkeligere end en Forbryder i Jærn anstrænge de sig forgæves; de irriteres og skribe. Den første Lyd, de lade høre — siger man — er Graad. Jeg vil gerne tro det. Man ærgrer dem lige fra deres Fødsel; de første Gaver, de modtage, er Baand; det første Traktement, de faa at smage, er Smerter. Naar de ikke har andet til fri Raadighed end Røsten, hvorfor i al Verden skulde de ikke bruge den til at beklage sig? de skribe over al det onde, man tilføjer dem. Vilde man saaledes svinebinde os, saa skreg vi meget højere end de.

Hvorfra stammer nu denne vanvittige Skik? fra Unatur. Da Mødrene, med Ringeagt for deres fornemste Pligt, ikke længer gad amme deres Børn, maatte man jo betro disse til lejede Kvinder, der som Mødre uden Moderhjerter for de fremmede Børn, kun have søgt at spare sig selv for Besvær. Havde Barnet sin Frihed, var det nødvendigt at vaage over det uden Ophør; men er det først forsvarligt bundet, kan man kaste det i en Krog uden at bryde sig om dets Skrig. Forudsat at man ikke har Beviser paa Ammens Forsømmelighed, og forudsat at Pattebarnet hverken brækker Arme eller Ben, hvad Vægt ligger der saa for Resten

paa, om det gaar til Grunde eller bliver en Svækling alle sine Dage. Man passer paa Lemmerne paa hele Legemets Bekostning, og hvad der saa end hænder — Ammen er uden Skyld.

Men disse dejlige Mødre, som — fri for Ulejligheden med deres Smaabørn — gladeligen gaa op i Bylivets Adspredelser, mon de virkelig véd, hvilken Behandling Svøbelsesbarnet faar i Landsbyen? Ved den mindste Anledning, der kommer, hænger man det op paa et Søm som en Bylt Klæder, og imens Ammen — viden at forjage sig — nusler omkring i sine Forretninger, hænger det ulykkelige Puds saaledes korsfæstet. Alle de Børn, man har fundet i denne Stilling, have violette Ansigter. Da Brystet er stærkt sammenpresset, hindres Blodets frie Omløb, saa det stiger til Hovedet; men man syntes, den lille Stakkel var saa, meget rolig; den havde nemlig ikke Kræfter til at skribe. Jeg véd ikke, hvormange Timer et Barn kan blive i denne Stilling uden at miste Livet; men jeg tvivler om, at det, kan gaa ret længe. Der har vi, mener jeg, en af de største Bekvemmeligheder ved Svøbet.

Man paastaar, at Børnene, fri for Svøbet, kunde lægge sig i Stillinger og gøre Bevægelser, hvorved de kunde ødelægge Lemmernes kønne Form. Der har vi et af disse taabelige Ræsonnementer af vor indbildte Visdom, og som Erfaringen aldrig har stadfæstet. Af den Mængde Børn, der med uhindret Brug af deres Lemmer ere opfostrede hos mere fornuftige Folkeslag end vort, ser man ikke et eneste, der af den Grund saarer sig eller gør sig selv til Krøbling. Smaabørnene have simpelt hen ikke Kræfter til at gøre saa voldsomme Bevægelser, at disse kunne blive farlige, og skulde de komme i en farefuld Stilling, skal Smerten nok lære dem at forandre den. (...)

Mødrene ere imidlertid ikke fornøjede, selv efter at de have holdt op med at opamme deres Børn; de ville ogsaa være fri for flere Fødsler. Det ene følger naturligt af det andet. Har man først følt det som en Byrde at være Moder, finder man snart et Middel til helt at fri sig derfor: man vil nok øve Gerningen, men uden Frugt, for altid at kunne begynde den paa ny; og den Drift, som er nedlagt i Mennesket for Formerelsens Skyld, vender man om til Slægtens Skade. Denne Misbrug, føjet til de andre Aarsager til Affolkning, spaar os Europas nær forestaaende Skæbne. Den Videnskab, Kunst, Filosofi og de Sæder, som Europa er Moder til, vil ikke tøve med at gøre det til en Ørken. Det vil blive beboet af vilde Dyr: ingen stor Forandring i Henseende til Befolkning for Resten.

Jeg har nogle Gange lagt Mærke til de Smaakneb, som unge Koner kunne betjene sig af. De lade, som om de absolut selv ville opamme deres Børn; men paa samme Tid forstaa de at mage det saa, at man nøder dem til at give Afkald paa denne romantiske Grille. Uhyre behændigt forstaa de at faa Ægtemanden og Lægerne, men frem for alt Mødrene, til at lægge sig derimellem. En Mand, der vovede at give sit Samtykke til, at hans Hustru selv opammede sit Barn, vilde være en mærket Mand; man vilde betragte ham som en Snigmorder, der bare længtes efter at blive hende kvit. O, I kloge Ægtemænd; Faderkærligheden maa bringes som Offer paa Husfredens Alter.

(...)

Der gives kun faa Mennesker, som forstaa paa en Bryllupsdag at tale paa en passende Maade til de nygifte. Den tilbageholdende Tavshed hos nogle og andres letfærdige Snakken synes mig lige daarligt at være paa sin Plads. Jeg saa meget hellere, at man lod disse unge Hjerter samle sig og hengive sig til en vis Uro, som ikke er uden Ynde, end saa hjerteløst at afholde dem derfra for enten, at pine dem ved en falsk Anstandsfølelse eller sætte dem i Forlegenhed ved kaad Spøg, som aldeles sikkert paa en saadan Dag ikke kan andet end være dem til Besvær, selv om de til enhver anden Tid kunde finde Behag i den.

Jeg ser, at mine to unge Folk i den søde Smægten, som forvirrer dem, ikke høre et Ord af det, man siger til dem. Jeg, som vil, at man skal fryde sig alle sit Livs Dage, skulde jeg lade en saa herlig Dag gaa til Spilde? Nej, jeg vil, at de skulle smage den og nyde den, at den skal have sin Vellyst for dem. Jeg drager dem bort fra den tankeløse Hob, som trætter dem, og idet jeg fører dem ud paa en ensom Spadseretur, bringer jeg dem tilbage til dem selv ved at tale til dem om dem selv. Det er ikke alene til deres Øren, jeg vil tale: det er til deres Hjerter, og jeg véd kun altfor godt, hvilken eneste Sag de i Dag kunne optages af.

»Mine Børn,« siger jeg dem, idet jeg griber begges Hænder, »det er tre Aar, siden jeg saa den stærke og rene Flamme tændes, som i Dag udgør eders Lykke. Den er vokset uden Ophør; jeg ser i eders Øjne, at den nu er stegen til det højeste; den kan for Fremtiden kun tage af.« Læser! kan du ikke nok forestille dig Emils Opfaren, Heftighed og stærke Løfter og se, med hvilken foragtelig Mine Sophie river sin Haand ud af min, medens der fra deres Øjne udstraale de ømmeste Forsikringer om at ville tilbede hinanden til deres sidste Aandedrag? Jeg lader dem gøre det, og gaar da videre.

»Jeg har ofte tænkt, at dersom man kunde fortsætte Kærlighedens Lykke i Ægteskabet, vilde man have Paradiset paa Jorden. Man har hidtil ikke haft noget Eksempel derpaa. Men dersom Sagen ikke er fuldstændig umulig, saa ere I begge fuldt ud værdige til at give et Eksempel, som I ikke har faaet af nogen og som faa Ægtefolk vilde være i Stand til at efterligne. Ville I, mine Børn! at jeg skal sige eder et Middel dertil, som jeg har udtænkt, og som jeg tror at være det eneste mulige?«

De se smilende paa hinanden og gotte sig over min Enfoldighed. Emil betakker sig rent ud for min Recept, sigende, at han tror, at Sophie har en bedre og at han for sit Vedkommende er tilfreds med den. Sophie slutter sig til ham og synes at være lige saa sikker. Dog tror jeg bag ved hendes spottende Mine at skimte en Smule Nysgerrighed. Jeg betragter Emil nøje; hans glødende Blik sluger hans Hustrus Yndigheder; dette er det eneste, han er optaget af, og alle mine Ord gøre ikke synderligt Indtryk paa ham. Nu er det min Tur at smile, idet jeg siger ved mig selv: Jeg skal snart gøre dig opmærksom.

Den næsten umærkelige Forskel imellem disse hemmelige Rørelser betegner en meget karakteristisk — og mod de sædvanlige Fordomme aldeles stridende —

Forskellighed hos de to Køn, den nemlig, at Mændene i Almindelighed ere mindre bestandige end Kvinderne og at hine snarere end disse blive kede af den lykkelige Kærlighed.

TEKST 57

J. J. Stuve: Af "Bidrag til Børne-Opdragelsens Forbedring" (1786)

Mange skribenter i 1700-tallet beskæftigede sig med opdragelsesspørgsmål. Fortalen til Struves bog gav plads for lægen og forfatteren J.C. Todes meget direkte anvisninger på, hvordan onani eller "selvsvækkelse", som det blev kaldt, burde bekæmpes. Og han refererede direkte til den tyske forfatter Salzmans bog "Om de unges hemmelige synd" og til dennes teorier om fænomenet.

Han mener, og beviser med breve fra selvsvækkede, at de nærmeste årsager til dette onde er følgende:

- 1.: En tilbøjelighed til ukyskhed, som enten arves fra forældrene eller dies ind med en ammes mælk.
 - 2.: En kælen opdragelse, varme drikke, kød, bagværk og krydrede spiser.
 - 3.: En fordærvelig kultur, romanlæsning, følsomhed.
 - 4.: Mangel på den frie bevægelse, som børnene stræber efter fra fødselen, tvang, svøb, vugge, gangbånd, skoleslaveri.
 - 5.: Vellystige billeder, kobberstik og bøger.
 - 6.: Kærtegn mellem gifte personer og andre, mens børnene overværer det.
 - 7.: At man lader børnene sove i samme kammer som et ægtepar, hvad enten det sker af uforsigtighed eller af nødvendighed.
- Alle disse årsager gør de unges sjæl og legeme modtagelige for ukyskhed og udvikler spirerne til begær før tiden. Følgende driver dem til at tilfredsstille disse begær på en unaturlig måde.
- 9.: Mangel på tidsfordriv.
 - 10.: Lang liggen i varme senge.
 - 11.: Afklædning i enrum, badning og andre lejligheder, hvor et barn ser sit eget nøgne legeme.
 - 12.: Klatring i træer, ridning og andre anledninger til at gnide de hemmelige dele.

13.: Forførelse, enten af ammer og piger, som bærer barnet på armen, eller af tjenestefolk, en opvarter, en frisør, eller af andre børn.

Han taler dernæst om de lejligheder, hvor denne synd begås, og dertil regner han:

1.: I enrum.

2.: Mangel på uafbrudt agtpågivenhed fra læreren.

3.: Sengen, især når et barn ligger hos en anden person, og da særligt når denne person er ukysk.

4.: Toilettet.

5.: Offentlige skoler, især hvor eleverne sidder ved lange borde, går med kapper eller lange klæder, og flere end en sover i samme seng.

6.: Badning i selskab med andre.

Til de kendetegn, som viser, at et barn er forfalden til denne synd, regner han, foruden alle mulige symptomer og dårligt udseende, især visse spor i linnedet, at barnet har lyst til at være alene, og at det er stille ved fornøjelser i selskab med andre.

Endelig tilråder han følgende forebyggende midler:

1.: At give børnene noget at bestille hele tiden, ikke blot arbejde, men også leg og anden tidsfordriv, som de har lyst til, og som holder legemet i bevægelse, f.eks. havedyrkning, opdræt af visse dyr, dreje- og snedkerarbejde, (bogbinding), musik, tegning m.m. (jeg ville også tilråde at lade dem passe en lille hest).

2.: At holde øje med dem altid, både under deres leg og tidsfordriv og ved deres arbejde.

3.: At vænne dem til at stå tidligt op.

4.: At vænne dem til at spise enkel mad og drikke vand.

5.: At holde dem borte fra farligt selskab og farlig læsning, forføreriske eksempler, ophidsende diskussioner, dårligt indrettede skoler, slibrige gamle og nye forfattere m.m.

6.: At holde et vågent øje med børnene, når de er alene, ikke at lade dem gå alene eller i selskab med andre børn til hemmelige steder.

7.: At søge en lejlighed til at advare børnene om, hvor meget de bør tage sig i agt for at røre for meget ved de hemmelige dele.

8. Efterhånden at gøre dem bekendt med, hvordan børneavlingen går for sig.

Når man har opdaget, at et barn allerede er begyndt på at udøve dette onde (og han foreslår en god fremgangsmåde til at opdage det), så skal man:

1.: bruge kærlige argumenter: den skade det kan forvolde for sundhed, kræfter, den fremtidige ægtestand o.s.v.

2.: religionsgrunde.

3.: fjerne fra ham alle opmuntringer og al lejlighed til denne synd.

4.: skaffe ham gøde bøger og omgang med moralske personer.

5.: i nødsfald lade ham gøre en lang rejse til fods i selskab med en moralsk mand og under hans opsyn.

6.: når intet andet hjælper, sådanne tvangsapparater, som le Clerc, en læge i Paris, tilbyder.

Han anser sådanne midler for alt for strammende, og derfor farlige. Men der kan godt bruges visse handsker og underbenklæder, som aldeles ingen byrde eller skade forvolder, og som alligevel gør selvsvækkelse umulig. Ja jeg tror, man uden betænkelighed kunne gribe til den *infibulatio**, romerne brugte hos deres unge mandfolk, over for dem, som ikke lod sig tvinge på anden måde.

Om disse tre forebyggende midler skal jeg med fornøjelse give nærmere underretning til alle de forældre og foresatte, som ønsker det.

* *Operation, hvorved der blev boret hul og sat en ring igennem forhuden — hos piger gennem de små kønslæber.*

TEKST 58

Über die Kindererziehung in Dörfern des süddeutschen Fürstentums Ansbach (1787)

Quelle: Johann Bernhard Fischer, Statistische und topographische Beschreibung des Burggraftums Nürnberg unterhalb des Gebürgs oder des Fürstentums Brandenburg-Ansbach, Bd. 2, 1787: . . .

Der Bauer im ansbachischen Oberamt liebt eine reinliche häußliche Einrichtung. Er lebt gut, aber nicht kostbar [. . .]

Die Nähe der Residenzstadt, und der öftere Aufenthalt der Bauern in selbiger, mag vieles beitragen, daß diese Volksgattung in hiesiger Gegend mehrere Lebensart besitzt und einigermassen höflicher als an entfernteren Orten ist.

Die rohe Erziehung der Bauernkinder kan keinen andern als rohen Karakter bilden. Die Mütter sind gewohnt ihren Kindern ein auch zwey Jahre, und noch

länger, die Brust zu reichen. Dadurch kommt es, daß die Stamina vitae [d. i. Kettfäden des Lebens] vester ankleben, als nicht bey Kindern, durch künstliche, der Muttermilch bey weitem nicht gleichkommende Getränke und Speisen. Eben deswegen lernen sie auch eher lauffen, und leiden weniger am ersten Zahnausbruch, als jene Kinder, deren Mütter ihnen diese einzige und beste Nahrung versagen.

Bis ins sechste Jahr genießen die Bauernkinder beinahe keines Unterrichts, sondern sind gleich Rousseau's Emile sich selbst überlassen. Die Eltern brauchen ihre Kinder, so bald es nur einigermaßen ihre Kräfte zulassen, zu allerhand leichten Feldgeschäften. Vom sechsten bis zwölften Jahre gehen dieselben zur Schule [. . .] Ausser dem wenigen lesen, und noch wenigern schreiben, lernen sie sonst nichts, was ihnen doch in der Zukunft nützlich seyn könnte. Daher die Folge, daß bey dergleichen Kindern, wenn man ihnen, statt ihrer Religionsbücher, (denn keiner andern bedient man sich bey dem Unterrichte,) andere nützliche Bücher vorlegt, sogleich die ganze Lesekunst aufhöret; daher aber auch, die noch traurigere Folge bey Erwachsenen, daß diese, wenn die Feldgeschäfte zu Ende sind, sich auf keine andere Weise in den langen Winternächten zu vergnügen wissen, als durch Wirthshaus, Brandewein, Karten, und unflätige Zoten und Possen in den Rockenstuben oder sogenannten Vorsitz, welche immer eine Quelle vieler lasterhaften Ausbrüche und wilder Sitten sind.

In dem häußlichen Leben der Landleute zeichnet sich auch noch dieses vorzüglich aus: daß Eltern und Kinder so untereinander leben, als wenn keine Subordination vorhanden wäre. Die Kinder dutzen ihre Eltern, und gehen mit ihnen als ihres gleichen um. Setzt man sie über diese Unschicklichkeit zur Rede, so erfolgt die naive Antwort: man dutze ja auch unsern Herr Gott. Hiedurch geschieht aber auch, daß schon kleine Kinder ihren Eltern öfters auf eine ungestümme Art befehlen, frey ihre Handlungen tadeln, und den Gehorsam da zu entziehen pflegen, wo derselbe doch unumgänglich erforderlich ist.

Woher sonst der überaus viele Aberglauben unter dem gemeinen Volke, als aus der vernachlässigten Erziehung? Woher der Gedanke des Bauern: das wesentliche der Religion bestehe einzig, und allein im Kirchengehen, beichten und communiciren? – Und fließt nicht hieraus nothwendig die traurige Wahrheit: daß die Landleute in dem praktischen der Religion Jesu, in Sitten und gesellschaftlichen Tugenden so sehr zuruck sind, daß Betrug und Bevorteilung im Handel und Wandel, mehr unter ihnen im Gange ist, als daß nicht die bürgerliche Verfassung, in allen ihren Zweigen, darunter leiden sollte? – Woher endlich noch: die eigensinnige und dumme Anhänglichkeit, an die Sitten ihrer Väter, und an das alte überhaupt? so daß das neuere, bessere, nützlichere nicht Platz bey ihnen greifen kan, und sie sich in Krankheiten lieber an Fallmeister und schlechte Empyriker, als an geschickte Aerzte wenden? – Gewiß alles lediglich aus der vernachlässigten Erziehung.

TEKST 59

Uddrag fra "Miranda i Danmark" - Francisco de Mirandas danske rejsedagbog 1787-1788

Venezuelaneren Francisco de Miranda (1750-1816) opholdt sig i et kort tidsrum i vinteren 1787-1788 i København. Lav evt. en sporjagt på ham og få ad den vej indblik i hans usædvanlige historie.

Miranda var officer og en dannet, yderst indsigtfuld person. Han færdedes tvangsfrit i de europæiske samfunds højeste cirkler. Men samtidig var han også en livsnyder og eventyrer – en levemand og libertiner med stor appetit på nydelsen af intimt kvindeligt selskab:

DEN 27. DECEMBER

Her til morgen kom min fører fra igaar; det er en jødisk doktor. Og jeg var med ham henne hos en hollandsk pige, som er køn, men jeg bryder mig ikke om hendes snavsede haar, og tilsyneladende er hun jødinde... Jeg boledede med hende og gav hende 4 rigsdaler, hvilket hun var tilfreds med.

DEN 28. DECEMBER

Kl. 6 gik jeg til komediehuset; sammen med Jøden og min tjener tog jeg plads paa galleriet til en pris af 3 mark for hver. Paa gulvet koster en siddeplads 2 rigsdaler og en staaplads 2 mark. Teatret er ret lille, og rummet er ikke ilde. De gav en dansk komedie, det er den eneste forestilling, de opfører her. Skuespillerne var daarlige, orkestret udmærket og stort, saaledes at det vilde være meget bedre, dersom man gav koncert under hele forestillingen. Men det, der kaldte paa min opmærksomhed og hele tiden lagde beslag paa mig, var den kongelige familie, der var til stede. Kongen i garderuniform ligesom Kronprinsen og Prins Frederik samt Kronprinsessen af Augustenborg, søster til Kronprinsen, en meget yndig pige.

Kongen ser meget ung ud, som om han snarere var broder end fader til sine børn. Men hvor er det dog et sørgeligt syn at se ham hele tiden skære ansigter og rulle med øjnene; det er tydeligt, at han ikke er ved sine fulde fem. Ved slutningen af hver akt rejser han sig og gaar frem og tilbage, ser paa de omkringstaaende, og siger han noget til dem, ænser de ham ikke. Naar stykket gaar videre, tager han plads igen; Ak, hvilket spejl for en nation, hvis overhovede er i en saadan tilstand! Og for den der betænker, at han med sine ordrer stod i spidsen for hele processen mod Dronning Caroline Mathilde, Struensee &c! Alt i alt var jeg meget tilfreds med mine observationer den aften. Forestillingen var forbi lidt over kl. 9, og jeg gik ud med min Asmodæus (en djævlefigur) for at se lidt paa bordellerne, hvor musikken allerede var forbi, men hele gader igennem, ligesom i Livorno, stod kvinder og unge piger i døren og kaldte.. .5 Vi gik ind hos en, der var meget tilbageholdende, og som sagde, at jeg kunde komme igen kl. 10, og i mellemtiden gik vi hen paa en billard- og vinstue lige i nærheden, som efter hvad de sagde, er den bedste i

København. Den hedder »Kronprinsen« — og den er i sandhed meget svinsk. Her fik vi hurtigt serveret et let aftensmaaltid til min Asmodæus og mig til en yderst beskeden pris (1 escudo tror jeg). Derefter gik vi hen til pigen, som vel kan være 18 aar og er en ren novice. Hos hende sov jeg hele natten, men jeg kunde ikke bole med hende mere end to gange.

DEN 18. JANUAR

Blev paa mit værelse, læste og skrev. Om aftenen besøgte jeg Souza, med hvem jeg talte meget om litteratur, politik &c, og abbeden fra Neapel} som nu er chargé d'affaires, blev sat til vægs i et metafysisk problem om med-fødte idéer... som Souza hævdede med Locke.

Kl. 12 gik jeg hjem til pigebarnet, den lille tjenestepige, der ventede mig, og hvor jeg tilbragte natten paa bedste maade. Hun blev saare glad for 5 rigsdaler om morgenen.

DEN 5. FEBRUAR

Der er der et meget godt traktørsted, som et selskab af dilettanter, hvoraf Kongen og den Kongelige familie er medlemmer, har oprettet for at skyde til skive — i overensstemmelse med vedlagte regler. En sød og køn kvinde, som var der, fik hurtigt tilberedt os et maaltid mad, og i mellemtiden var vi inde og se huset, som indeholder en smuk sal og flere gode værelser til formaalet. Vi saa ogsaa haven, og det forekommer mig, at skydeskiverne er anbragt altfor langt væk; én er vandret, og én højt oppe, ophængt paa meget høj stang, men de skyder med bussen støttet paa en bjælke. Saa kom maden, og den var sandelig aldeles fortræffelig. Og en yndig lilleopvarterske gik med til at give mig et par kys, men vilde ikke kneppe. Vi tog hjem kl. 7. Jeg satte Anker af hos ham selv, og gik hen til min tøs, den lille tjenestepige, som gav mig dejlig varme, en dejlig seng, og vi boledede. Hun gav mig en dejlig kop the, vi boledede igen. Hun klædte sig nøgen af, og det med en i sandhed sublim vellyst.

Vognen kom kl. 11. Jeg gav hende hendes drikkepenge (3 en halv rigsdaler), som hun blev meget glad for. Hjem og i seng.

DEN 12. FEBRUAR

Jeg kunde ikke blive og spise til aften, fordi mit pigebarn, kammerpigen, ventede mig, og derfor gik jeg, da klokken var 10. Min Dulcinea kom ud paa trappen med et lys. Hun gav mig en kop the, og jeg boledede med hende to gange... hele natten, og hun klædte sig splitternøgen af... saa det var en salig vellyst!

DEN 17. MARTS

Da det ikke har været muligt at opdrive et pigebarn, stod jeg op kl. 8, og med pen i haand skrev jeg i denne dagbog til kl. 12, og da jeg saa, at Anker ikke kom, gik jeg til Domkirken. Kirkebetjenten kom saa med nøglerne og lukkede op for mig.

TEKST 60

Om Fødselsstiftelsen og hospitalsforhold i København (1788)

Uddrag fra *Miranda i Danmark – Francisco de Mirandas danske rejsedagbog 1787-1788*. Om Francisco de Miranda (1750-1816), se oplysningerne til tekst 59.

DEN 3. JANUAR

Jeg gik tidligt hjemmefra sammen med Mr Hoffmann for at besøge de velgørende institutioner. Først til Fødselsstiftelsen, der er oprettet af den nuværende Enkedronning (=Juliane Marie). Forstanderen førte os rundt overalt, og vi saa først de sale, hvor direktionen holder møder; og dem, hvor der undervises i fødselskundskab, med instrumenter &c. Her ser man en kvinde i naturlig størrelse udført i voks med afdækket underliv, saa at man kan se, i hvilken stilling fo-stret ligger inde i maven. Det er en staaende figur, der forestiller en smuk, ung kvinde, meget perfekt udført af en italiensk kunstner, efter hvad de fortalte mig. Derpaa besøgte vi en officersfrue, som lige havde barslet. Hun laa for sig selv i et meget propert værelse. Vi saa forskellige andre stuer, der var indrettet paa samme maade; d.v.s. en stue med en god seng med omhæng, gardiner, toiletbord, jernovn, &c. og med et tilstødende kammer til tjenestepigen. For dette betaler gifte folk af stand, som ønsker at indlægges der for at føde, 3 mark om dagen; ugifte piger 1 rigsdaler dansk om ugen. Ovenpaa er der andre stuer, ogsaa udmærket indrettede, men uden gardiner eller luksus, hvor fattigfolk kan indlægges for at føde gratis. I henseende til lægehjælp, ledelse, hygiejne og forvaltning kan man ikke forestille sig noget, der er bedre indrettet til sit formaal end dette hus. Det raader over 53 senge ialt. Og køkkenet og de indre gemakker er, som hele bygningen, ligesaa gode og velholdte. Ydermere har 4 studenter her gratis kost og logis, medens de frivilligt sætter sig ind i kunsten at yde fødselshjælp. - Huset har kostet Enkedronningen 60.000 escudos: en saadan gestus havde jeg ikke troet hende i stand til.

Derpaa gik vi til Frederik V's Hospital, (= *Det nuværende Danmarks Designmuseum i Bredgade i København*) der er en vidtstrakt bygning. Først saa vi en stue, hvor der laa flere kadetter fra dette korps som patienter, og jeg kan ikke paastaa, at luften var den bedste derinde. Der er ogsaa andre stuer, hvor der ligger folk, som betaler en bagatel, og andre med patienter, som er fattige og intet betaler. Disse stuer var, som naturligt er, mere forsømte. Enhver har dog sin egen seng, hvilket er en stor ting. Endelig raader dette hospital over 180 gratis senge for de fattige, 120 for dem, der betaler fra IV² til 472 escudos om ugen. Dernæst saa vi nogle officerer, som laa i hver sin seng for en pris af 472 escudos og andre, civile, personer, omgivet af renlighed, bekvemmelighed, og til visse meget godt.

TEKST 61

Bønsskrift til kongen fra Mette Margrethe Rasmusdatter (1790)

Under enevælden (1660-1848) kunne enhver af kongens undersåtter med hjælp fra lokale myndigheder få hjælp til at rette en supplik, dvs. skrive et bønsskrift til kongen.

Nedenstående kommer fra en enlig mor, Mette Margrethe Rasmusdatter, som havde født barn uden for ægteskab og ikke kunne få barnefaderen til at betale bidrag til barnet.

Til deres Kongelige Majestæt, ser jeg elendige menneske i dybeste underdanighed, mig nødtvungen til at henvende mig for at udbede mig deres Majestæts landsfaderlige hjælp.

Jeg havde den ulykke at tjene i gård med en karl, Lars Larsen, som under ægteskabsløfte besvangrede mig. Just som jeg håbede, at se ham opfylde sit løfte erfarer jeg, at han på samme tid havde besvangret et andet kvindemenneske, som han siden ægtede. Uagtet han nu ifølge faders pligt og hans Majestæts forordning, skulle bidrage sin del til vort barns underhold, så har jeg på fjerde år endnu ikke erhholdet mere af ham til hjælp end blot 10 rigsdaler, vel har han anstillet sig på skrømt, som han ville tage imod barnet og føde det, men dette tilbud har han blot givet fordi han ved, at jeg efter moders hjerte umuligt kunne villige i at hengive mit barn til mishandling af ham og hans kone, som hader både mig og barnet, så at barnet dér, under den grusomste behandling, ville ende sine dage.

Da jeg selv ved at tjene må erhverve mit brød og altså ikke nær kan erhverve det nødvendige til at underholde mit barn hos fremmede, har jeg måttet pantsætte endog mine klæder for at underholde det, og da jeg aldeles intet havde mere tilovers, har jeg henvendt mig til Amtmanden hr. kammerherrer Schumacher for ved hans bistand at erholde af barnefaderen nogen hjælp til barnets underhold, men alt forgæves, såsom barnefaderen nægter at betale, og ved en på hr. Amtmandens ordre hos ham foretaget udpantning, skal han, da han tilforn ufejlbarlig var underrettet om, at udpantningen ville finde sted, have bortbragt sine sager, og intet mere lod tilbage, end hvad som var 5 mark værd.

I denne min store nød påkalder jeg da deres Kongelige Majestæts nåde og understøttelse; umulig er det for mig længere at underholde mit barn.

Af deres majestæts nåde udbeder jeg mig på det allerunderdanigste at barnefaderen må blive tilholdet at bidrage sin andel til barnets underhold, ikke alene for de fire år i hvilke jeg alene har måttet underholde barnet, hvorved jeg kunde se mig i stand til at indløse mine pantsatte klæder, men og for fremtiden indtil barnet fylder det tiende år være mig behjælpelig til barnets underhold, eller at mig nogen bistand hertil enten af Amtet eller af en fattig kasse allernådigst måtte forundes.

Faaborg den 2. september 1790

Allerunderdanigst
Mette Margrethe Rasmusdatter

De borgerligt dominerede klassesamfund (fortælling 9-15)

TEKST 62

Olympe de Gouges (Marie Gouze): Erklæring om Kvindernes Rettigheder (1791)

Olympe de Gouges, født Marie Gouze, (1748-1793) var forfatter og aktiv feminist. Hun blev henrettet under det rædselsherredømme, som den franske revolution udviklede sig til. Hendes tekst om kvinders rettigheder gør det meget synligt, at Den franske Nationalforsamlings menneskerettighedserklæring fra 1789 i bund og grund var en borgermands-erklæring:

Mødre, døtre, søstre, Nationens repræsentanter, kræver at blive repræsenteret i nationalforsamlingen. I klar erkendelse af at uvidenhed, glemsel eller foragt for kvindens rettigheder er de eneste grunde til de almene misforhold og styrets forfald, har de besluttet i en højtidelig erklæring at udfolde kvindens naturlige, ukrænkelige og hellige rettigheder, med henblik på at denne erklæring til stadighed må være alle medlemmer af samfundet for øje, uophørligt må erindre dem om deres rettigheder og pligter, sådan at den kvindelige og den mandlige magts handlinger, hvert øjeblik må kunne jævnføres med det der er hver politisk institutions mål, derved vinde i anseelse, og sådan at de krav, som fremføres af medborgerinderne og herefter, baseret på enkle og uomtvistelige grundsætninger, til stadighed må tjene til grundlovens og de gode sæders opretholdelse og alles lykke.

Altså anerkender og proklamerer det køn, som er overlegent i skønhed og i mod gennem moderskabets lidelser, foran det Højeste Væsen og under dets beskyttelse følgende rettigheder, som tilkommer kvinden og medborgerinden:

ARTIKEL I

Kvinden fødes fri og forbliver lige med manden i rettigheder. Sociale forskelle må ikke bero på andre hensyn end dem, almenvellet dikterer.

ARTIKEL II

Formålet med al politisk organisation er at bevare kvindens og mandens naturlige og ukrænkelige rettigheder. Disse rettigheder er: frihed, ejendomsret, sikkerhed og fremfor alt retten til modstand mod undertrykkelse.

ARTIKEL III

Kilden til al suverænitet findes til syvende og sidst hos Nationen, som ikke er andet end foreningen af mænd og kvinder. Ingen instans, intet enkeltindivid kan udøve myndighed, som ikke er udtrykkeligt afledt heraf.

ARTIKEL IV

Frihed og retfærdighed består i, at alt gives tilbage, som tilhører andre. Udøvelsen af kvindens naturlige rettigheder har således ingen andre grænser end det stadige tyranni, som manden møder hende med. Disse grænser skal revideres ved hjælp af naturens og fornuftens love.

ARTIKEL V

Naturens og fornuftens love forbyder enhver handlinger, der er skadelige for samfundet. Alt som ikke er forbudt ved disse vise og guddommelige love, må ikke være forbudt, og ingen kan tvinges til at foretage sig noget, som ikke er påbudt af dem.

ARTIKEL VI

Loven bør være udtryk for den almene vilje. Alle medborgerinder og medborgere skal personligt eller gennem stedfortrædere medvirke til dens udarbejdelse. Den bør være lige for alle. Da alle medborgerinder og medborgere er lige, set fra lovens synspunkt, skal de i lige udstrækning have ret og pligt til at tiltræde alle offentlige hverv, embeder og stillinger, alt efter deres evner, og uden anden forskel end den, som grunder sig på deres dyder og færdigheder.

ARTIKEL VII

Ingen kvinde må være undtaget; hun skal anklages, arresteres og fængsles som foreskrevet af loven i hvert enkelt tilfælde. Kvinderne lyder denne strenge lov lige så vel som mændene.

ARTIKEL VIII

Loven bør kun fastsætte de straffe, som er strengt og åbenbart nødvendige, og ingen kan straffes uden som følge af en lov, der er vedtaget og kundgjort inden forseelsen blev begået, og som lovmæssigt også gælder kvinderne.

ARTIKEL IX

Over for enhver kvinde der kendes skyldig, udøves loven i al sin strenghed.

ARTIKEL X

Ingen kan forfølges på grund af sine anskuelser, hvor grundlæggende de end er. Hvis kvinden har ret til at bestige skafottet, bør hun også kunne bestige talerstolen, forudsat at hendes meningsytringer ikke støder den almene orden, som loven fastsætter.

ARTIKEL XI

Fri udveksling af tanker og anskuelser er en af kvindens mest værdifulde rettigheder, da denne frihed garanterer retsforholdet mellem fader og barn. Hver medborgerinde kan da frit sige: jeg er moder til et barn som tilhører Dem, uden at

en barbarisk fordom tvinger hende til at skjule sandheden, dog må hun, i de tilfælde loven foreskriver, stå til ansvar for misbrug af denne frihed.

ARTIKEL XIII

Til underhold af den offentlige myndighed og til dækning af administrationens udgifter, er kvinders og mænds bidrag lige store. Kvinden deltager i alt arbejde og i alt pligtarbejde, derfor bør hun tillige deltage i fordelingen af hverv, embeder, stillinger og næringsbreve.

ARTIKEL XVI

Ethvert samfund, hvor garantier for rettigheder savnes, og hvor der ej heller er draget grænser mellem magtudøvelsens forskellige områder, har overhovedet ingen forfatning. Forfatningen er ugyldig, hvis flertallet af de individer, som udgør Nationen, ikke medvirker til dens udformning.

ARTIKEL XVII

Ejendomsretten er fælles for mænd og kvinder eller delt imellem dem. Den er ukrænkelig og hellig for alle, og ingen kan berøves den så sandt som den er en af naturen modtaget arv, med mindre den almene nødvendighed, efter lovmæssig stadfæstelse, åbenlyst kræver det — og under forudsætning af at en forinden fastsat, rimelig skadeserstatning.

EFTERSKRIFT

Vågn op, kvinde! Fornuftens stormklokke lyder over hele verden. Åbn øjnene for dine rettigheder. Naturens mægtige imperium er ikke længere omgivet af fordomme, fanatisme, overtro og løgne. Sandhedens fakkel har forjaget dumhedens og den selvbestaltede rets tågeslør. Den slavebundne mand har mangedoblet sine kræfter og har haft behov for dine for at bryde sine lænker. Nu hvor han er blevet fri, er han blevet uretfærdig mod sin ledsagerske. O kvinder! kvinder, hvornår skal skællet falde fra jeres øjne? Hvilke fordele har I høstet af Revolutionen? En endnu mere udpræget foragt, en endnu mere åbenbar ringeagt. Gennem korrupsionens århundreder har I kun hersket over mandens svagheder. Jeres magt er nu gået til grunde. Hvad har I da tilbage? Overbevisningen om mandens uretfærdigheder. Kravet om at genvinde jeres arv, forankret i naturens vise bestemmelser. Hvad har I at frygte, hvis I tager fat på noget så smukt? Lovgiverens gode ord ved brylluppet i Kana? Frygter I at vore franske lovgivere, som skal vogte denne moral, der så længe har været hængt fast på politikens grene, men som nu ikke længere er på mode, skal gentage: Kvinder, hvad har vi tilfælles? — Alt, skal I i så fald svare. Om de af ren svaghed holder fast ved denne inkonsekvens i strid med deres principper, sæt da modigt fornuftens kraft ind mod de forfængelige prætentioner om overlegenhed. I skal samlejer under filosofiens faner, udfolde al den energi I kan opbyde, og I vil snart se disse hovmodige skabninger, vore hengivne beundrere, kravle for jeres fødder, men stolte over med jer at dele det Højeste Væsens rigdomme. Uanset hvilke hindringer man forsøger at stille jer i vejen, er det i jeres magt at befri jer fra dem. I behøver kun at ville det.

TEKST 63

To the Married of Both Sexes of the Working People (1825)

From an article by Richard Carlile published in The Republican, vol. XI, January 7 to July 1, 1825; pp. 562-564:

‘This paper is addressed to the most reasonable and considerate among you, the most numerous and most useful class of society. It is not intended to produce vice and debauchery, but to destroy vice and put an end to debauchery.

‘It is a great truth, often told and never denied, that where there are too many working people in any trade or manufacture, they are worse paid than they ought to be paid, and are compelled to work more hours than they ought to work. When the number of working people in any trade or manufacture has for some years been too great, wages are reduced very low, and the working people become little better than slaves. When wages have been thus reduced to a very small sum, working people can no longer maintain their children as all good and respectable people wish to maintain their children, but are compelled to neglect them; to send them to different employments; to Mills and Manufactories, at a very early age. The misery of these poor children cannot be described, and need not be described to you, who witness them and deplore them every day of your lives.

‘Many indeed among you are compelled for a bare subsistence to labour incessantly from the moment you rise in the morning to the moment you lie down again at night, without even the hope of ever being better off.

‘The sickness of yourselves and your children, the privation and pain and premature death of those you love but cannot cherish as you wish, need only be alluded to. You know all these evils too well.

‘And what, you will ask, is the remedy? How are we to avoid these miseries? The answer is short and plain: the means are easy. Do as other people do, to avoid having more children than they wish to have, and can easily maintain.

‘What is done by other people is this. A piece of soft sponge is tied by a bobbin or penny ribbon, and inserted before the sexual intercourse takes place, and is withdrawn again as soon as it has taken place. Many tie a piece of sponge to each end of the ribbon, and they take care not to use the same sponge again until it has been washed. If the sponge be large enough, that is, as large as a green walnut, or a small apple, it will prevent conception, and thus, without diminishing the pleasures of married life, or doing the least injury to the health of the most delicate woman, both the woman and her husband will be saved from all the miseries which having too many children produces.

‘By limiting the number of children, the wages both of children and of grown up persons will rise; the hours of working will be no more than they ought to be; you will have some time for recreation, some means of enjoying yourselves rationally, some means as well as some time for your own and your children’s moral and religious instruction...

‘But when it has become the custom here as elsewhere, to limit the number of children, so that none need have more than they wish to have, no man will fear to take a wife, all will be married while young—debauchery will diminish—while good moral and religious duties will be promoted.

‘You cannot fail to see that this address is intended solely for your good. It is quite impossible that those who address you can receive any benefit from it, beyond the satisfaction which every benevolent person, every true Christian, must feel, at making you comfortable, healthy, and happy.’

Here, it is clear, that there is nothing injurious to health; nothing but what must promote health, by removing all dread from the necessary practice of intercourse between the sexes. Nor is to be called an indecent matter. The men, who have been instrumental in making this matter known in this country, are all elderly men, fathers of families of children grown up to be men and women, and men of first rate moral character, and first rate learning, and some of the first politicians and philosophers that ever lived in this or in any other country... .

TEKST 64

Why Children Leave Home (1833)

From Parliamentary papers, 1833, vol. XX, E 17-19.

Rowland Detrosier, having stated ‘that in many instances where the parents live upon the labours of the children, the children fare very poorly’, was asked to give any instances that had come under his immediate observation:

A man and his wife, living in a cellar in Silver Street, Hulme, had three children, the eldest of which at that time did not exceed twelve years of age, and the youngest seven or eight. The parents were most dissipated characters, living in a state of almost constant idleness, working only at intervals, and that not very long at a time. The children worked in the factory, and regularly brought home their weekly earnings. These parents have been frequently known to lock up the three children on a Saturday night, after having given to them a miserable pittance of what they called tea and bread, and go to the public-house together, and spend a considerable portion of that money in drink, and to return home, perhaps about midnight, in a state of beady intoxication, and some times to abuse the poor children whose hardearned money they had been so profligately spending. On the following morning (Sunday) they sent the children out to beg bread, or anything

they could obtain, for their breakfast, and I have frequently supplied those children on a Sunday morning from my own table. The starved appearance of the children, and the vile conduct of the parents, led to an inquiry in the neighbourhood; the overseers were applied to, and I believe the parents were at last summoned before the magistrates, but comparatively little change took place for the better.

This may have been an extreme case, and I am disposed to believe it was; but I very much fear that there are hundreds of cases at the present time that differ from it only in degree; indeed, hundreds of the children employed in our cotton manufactures are kept in a most miserable way. The consequence of this state of things is, that as the parents spend the money principally upon themselves and that portion of the family that cannot get work, dissatisfaction arises as the working children grow up, and they refuse to contribute the whole amount of their wages; they want better clothes, and they demand them as a right; and a state of dissatisfaction and bickering is carried on for some time, and is at last settled by the parents' agreeing to take a certain stipulated sum per week for the meat, drink, washing, lodging, and cooking, the boy or girl retaining the remainder of his or her wages for the purchase of clothes, or for any other purpose to which they may think proper to apply it.

This gives rise to a sort of independence of the parent, and in most cases completely destroys that feeling of mutual affection which ought to subsist between parent and child; the one always thinks he pays too much, the other that too little is paid ... At last he leaves the house of his parents, takes a lodging somewhere else, finishes with the folly of an early marriage, becomes a parent before he is a man, and in the end goes through the same routine of circumstances with his own children to which he has himself previously been a victim ...

TEKST 65

Seduction in the Mill (1834)

From Parliamentary papers 1834, vol. XIX, D I, 168-169: John Ainsworth, 26 years old and stretcher in Mr Boiling's mill, Bolton – according to Factory Commission Report:

[In factories] there are great temptations both for old and young; there are boys of a very young age, and few young women will go to these places who have any character; if they do they must take great care, or it will be blasted. Indecencies and immoralities were talked of, but I saw but one, that was of my own setter-on. I had sent the bobbin-carrier for bobbins, and she not coming, I sent my setter-on, and she not returning as soon as she ought, I went to look for her, and found her and the overlooker in an indecent situation; she told me that she would stand it no longer, and would leave me the next morning; I said that she must tell the master of what the overlooker had been doing to her. She told the manager the next morning, who sent for the overlooker, who, when he came, denied it; then they

sent for me, and I told them in what manner I saw him having hold of her, with one hand round her neck and the other in a very indecent situation: then the manager asked him again, and he did not then deny it, but said he was only searching her to see if she had any bobbing waste about her. I had no doubt of his real intent from what I saw if the girl would comply. The girl was about seventeen, and she told me that the over-looker had attacked her before in a similar manner, but not in the mill ...

TEKST 66

Fru Gyllembourg: Af “Ægtestand” (1835)

Thomasine Gyllembourg (1773-1856) – tidligere gift Heiberg og født Buntzen – udfoldede i moden alder et skønlitterært forfatterskab, hvor hun beskæftigede sig indgående med parforhold, kærlighed og ægteskab. Hun fandt et stort læsepublikum ikke mindst blandt borgerskabets kvinder:

Sophie fattede sig endelig, og sagde: »Hør mig, Sardes! For to Dage siden bad De mig at høre Dem rolig, og uden at afbryde Dem. Det gjorde jeg. Og nu fordrer jeg det samme af Dem. Skal jeg anse Dem for en Ven eller Fjende? Hvad betyder den Vildhed, som udlyser af Deres Ord og Adfærd? De bød mig ransage mit eget Indre. Det har jeg gjort. Jeg kan ikke indlade mig i den Forbindelse, De har foreslaaet mig. Jeg bør det ikke, og jeg kan ikke. Jeg har ægtet Lindal af Kærlighed; jeg føler, at mit Hjerter endnu hænger ved ham; selv om han ikke elsker mig længere, vil jeg dog kunne se ham frit i Øjnene. Mange Advarsler har Forsynet sendt mig. I denne Aften har Lindal og jeg delt Skræk og Smerte for vort Barn, som vi frygtede for at have tabt, og vi har blandet vore Glædestaarer ved dets Redning. Vi kan aldrig forlade hinanden. Tro mig! Der gives et Baand, som intet i Verden kan løse!« — En heftig Bevægelse af Sardes afbrød Sophies Tale. »Forskræk mig ikke.« sagde hun, »med denne vilde Fortvivlelse! O Sardes! lad mine Ord naa Deres Hjerter; jeg véd, det er ædelt. Tilgiv mig, om jeg forvolder Dem Sorg. Jeg skal aldrig tilgive mig det selv. Jeg takker Dem for Deres Kærlighed; jeg skal aldrig glemme den eller Dem.« — »O Sophie!« raabte Sardes og kastede sig paa Knæ for hende: »O søde Stemme! O fortryllende Væsen! forskyd mig ikke! I min første Fortvivlelse har jeg givet Grev Adalbert mit Ord paa at rejse med ham, men paa et Vink af Dem bryder jeg denne og enhver Forpligtelse, som jeg ikke har indgaet med Dem.«

— »Nej! nej!« udbrød Sophie. »Ogsaa hans Navn erindrer os begge om vore Pligter. Rejs med en Fader, som ikke kan leve uden Dem. Og nu ... lad mig gaa, og sig mig til min Trøst, at De med Ro vender hjem!« — Sardes for op: »Og med saadanne trivielle Prækener tænker De at berolige en Mands Lidenskab? Saa let løser De ikke det Baand, der binder Dem til mig, thi ogsaa til mig er De bundet, da De elsker mig; thi det véd jeg, at De gør!« — »Nej,« sagde Sophie fortørnet: »Jeg elsker Dem ikke. Var nogen Sinde en saadan Følelse opstaaet i mit svage Hjerter — i dette Øjeblik vilde De selv helbrede mig for den.«

TEKST 67

Bad Housing, Bad Morals (1842)

J. Riddall Wood on Sanitary Condition of the Labouring Population, from House of Lords Sessional Papers, 1842, vol. 26, pp. 124-126.

The towns in which I found instances of the greatest crowding were Manchester, Liverpool, Ashton-under-Lyne, and Pendleton. In a cellar in Pendleton, I recollect there were three beds in the two apart-ments of which the habitation consisted, but having no door between them, in one of which a man and his wife slept; in another, a man, his wife, and child; and in a third two unmarried females ... In a cellar in Liverpool, I found a mother and her grown-up daughters sleeping on a bed of chaff on the ground in one corner of the cellar, and in the other corner three sailors had their bed. I have met with upwards of forty persons sleeping in the same room, married and single, including, of course, children and several young adult persons of either sex. In Manchester I could enumerate a variety of instances in which I found such promiscuous mixture of the sexes in sleeping-rooms. I may mention one: a man, his wife and child sleeping in one bed; in another bed, two grown-up females; and in the same room two young men, unmarried. I have met with instances of a man, his wife, and his wife's sister, sleeping in the same bed together. I have known at least half-a-dozen cases in Manchester in which that has been regularly practised, the unmarried sister being an adult. . .

Early in my visitation of Pendleton, I called at the dwelling of a person whose sons worked with himself in a colliery. It was in the afternoon, when a young man, one of the sons, came down stairs in his shirt and stood before the fire where a very decently-dressed young female was sitting. The son asked his mother for a clean shirt, and on its being given to him, very deliberately threw off the shirt he had on, and after warming the clean one, put it on. In another dwelling in Pendleton, a young girl of 18 years of age, sat by the fire in her chemise during the whole time of my visit. Both these were houses of working people (colliers) and not by any means of ill-fame.

I have frequently met with instances in which the parties themselves have traced their own depravity to these circumstances. As, for example, when I was following my inquiries in Hull, I found in one room a prostitute, with whom I remonstrated on her course of life, and asked her whether she would not be in a better condition if she were an honest servant instead of living in vice and wretchedness. She admitted she should, and on asking the cause of her being brought to her present condition, she stated that she had lodged with her married sister, and slept in the same bed with her and her husband; that hence improper intercourse took place, and from that she gradually became more and more depraved; and at length was thrown upon the town, because, having lost her character, the town was her only resource.

Another female of this description admitted that her first false step was in consequence of her sleeping in the same room with a married couple. In the instance I have mentioned of the two single women sleeping in the same room with the married people, I have good authority for believing that they were common to the men. In the case I have mentioned of the two daughters and the woman where I found the sailors, I learned, from the mother's admission, that they were common to the lodgers. In all these cases the sense of decency was obliterated.

TEKST 68

En sandfærdig Beretning om en Bejlerfærd i Højelse Sogn i året 1846

I Danmarks Folkeminder nr. 26: "Fra Hedeboegnen" (1923) genfortæller gårdmandsdatteren Marie Christophersen (født 1869 i landsbyen Højelse ved Køge) denne ældre beretning om et frieri:

Anden Pinsedag 1846 stod en ugift gårdmand uden for sin gadeport og ventede på sin nabo, der var tækkemand og boede i et hus et lille stykke fra gården. Denne havde i den sidste tid været på arbejde hos gårdmanden, der havde fået tækket et Stykke tag på sin stuelænge. Under dette arbejde havde de to mænd drøftet mange ting med hinanden, blandt andet havde Jens Tækkemand lovet gårdmanden at være ham behjælpelig med at skaffe ham en kone. Gårdmanden var ungkarl og havde for en tid siden overtaget gården i fæste. I nabobyen var en gårdmandsdatter, som gårdmanden havde fået kig på, men selv kunde han ikke få sagt hende, hvad der lå ham på hjerte. Tækkemanden havde imidlertid lovet at ville bejle for ham, når tid og lejlighed var inde.

Gårdmanden havde nu fundet det belejligt i dag. Han havde været i kirke, og da han gik ud af sin kirkestol, kom Karen også ud fra sine forældres kirkestol lige mod ham, og da havde han gloet sådan på hende, at han selv syntes, at hun måtte vide, hvad der var hans mening. Og noget af det første, han foretog sig, da han gik fra kirke, var at sende bud ind til Jens, at i Dag måtte han af sted. Gårdmanden havde nemlig, da han gik fra kirke, været udenfor byen, og der havde han opdaget, at hans vordende svigerfader havde sat sit kvæg på græs ude ved hegnet, og i »A v t e n l a v e t«, når Karen var ude at malke, så var det heldige øjeblik der.

Tækkemanden mødte til den af gårdmanden fastsatte tid, og den akkord, som for nogle dage siden var aftalt, blev i dag helt sluttet. Gårdmanden skulde for sendefærden (= for ærindet at bringe bud) give tækkemanden 5 Rigsdaler i kontante Penge og 4 alen vadmel til et par bukser. Det skulle være noget af det første, Karen skulle foretage sig, når hun var blevet kone på gården, at måle dette vadmel af til tækkemanden. De 5 Rigsdaler skulle dog først falde, når gårdmanden havde fået Karens arvelod fra hendes fædrenehjem udbetalt. Den lød på 500 Rigsdaler. Efter at de to mænd havde givet hinanden hånden på, at et ord er et ord,

og en mand er en mand, gik gårdmanden ind i sin gård, medens tækkemanden gik hjem og tog sin sølvknappede trøje på, hvorefter han travede af sted ud over marken til nabobyen, hvor Karen sad ude ved hegnet og malkede sin faders køer. Da han kom ud til hende, sad hun netop og glædede sig over den skønne tid, man nu gik i møde. Da pludselig blev hun revet ud af sine betragtninger ved, at der blev sagt: »God aften, Karen!« Foran hende stod Jens Tækkemand i egen person, og lang snak havde de to ikke med hinanden, før han kom frem med sit ærinde: »Jeg skulde hilse dig fra N. N. og sige, at han vil ha' dig!« Karens svar var kort og godt: »Vil han det, så kan du sige til ham, at han kan komme her op på søndag og snakke nærmere om det«. Efter at de havde taget afsked med hinanden, gik Tækkemanden tilbage til gårdmanden med den besked, Karen havde givet ham. Karen tog nu sine mælkespande og gik hjemad, men da hun havde gået et lille stykke hen over marken, standsede hun et øjeblik, thi oppe i kirketårnet begyndte klokkeren at ringe aftensang, og på grund af helligdagen blev der ringet med begge klokker. Langt, langt ud over sognets grænser sendte de deres klare, malmsfulde toner. Karen ville nu, som så mange andre piger, spørge kirkeklokkerne om sit forestående giftermål. Hun bad en stille bøn til dem om at give hende svar, og da hun lyttede til klangen af klokkerne, lød svaret tydeligt tilbage: »Ja, du skal! Ja, du skal!« Hun tog så sine mælkespande, gik hjem og fortalte sine forældre om bejlerfærden derude på marken. Og det vakte glæde i gården, da frieren var en af sognets bedste mænd. På den af Karen fastsatte søndag klædte gårdmanden sig i sin bedste stads. Og ridende på sin flotteste hest, et »snobbet« øg, der efter hans egne udtalelser »gik så flot i et hold seler som den stolteste mø i en sekstur«, holdt han sit indtog i sine tilkommende svigerforældres gård. Under besøget blev nu alt angående hans og Karens ægteskab aftalt, og 6 uger efter stod brylluppet. Da kort efter Jens Tækkemand mødte op for at få, hvad han havde til Gode, fik han imidlertid kun sit vadmøl; de 5 Rigsdaler blev der ikke noget af, fordi gårdmanden på grund af familietvist med svogre og svigerinder ikke fik de 500 Rigsdaler, om end en del af dem blev udbetalt.

Tækkemanden nød dog til gårdmandens og hans kones død et kvart hundrede år efter en storslået gæstfrihed i deres gård.

Den gamle gårdmand plejede at sige: »Da jeg og vor mor skulde være kærest, var der ikke så stor ståhej som nu om stunder; for vi nøjedes med at sende Jens Tækkemand til at ordne paragrafferne«.

TEKST 69

Et øjemenneskes indtryk fra storbylivet (1880'erne)

Forfatteren Herman Bang (1857-1912) var ved siden af sin skønlitterære produktion også aktiv som journalist. I en række reportager skildrede han ikke mindst københavnerlivet – med et godt øje til, hvad der foregik omkring ham. Såvel blandt samfundets spidser som nær dets bund:

I Modesalonen (1880)

Ægtemanden tager Mod til sig og gaar ind. Maaske var han nok lidt echaufferet, men hans Frygt – Kjolen var en Model til 1500 Francs – giver ham Kraft, og han beder om, man vil tage Kjolen bort fra Vinduet. „Straks, Hr. Grosserer, Deres Frue har lige kjøbt den” ... Y. vendte sig om og mødte sit Billede i Speilet.

Han var purpurrød i Hovedet „Ja - - jeg kommer netop for at — for at betale den.” Og den stakkels Mand maa af med femtenhundrede Francs! Ja, de Speile, de Speile. De har bragt Kriser over mer end et Dukkehjem.

Emilie og Frøken Hammer gaa ind i det Allerhelligste – der, hvor Baldamerne skabes, hvor Skjønheden indfattes i Selskabsslæbenes, Silkerobernes, Parisermodellernes Allerhelligste.

Frøken Hammer har sat sig paa Kanten af en Sofa, hvor hun sidder rød i Hovedet af Beundring og sluger alt dette brocherede Atlask, glitrende Silke og lystfarvede Fløil med Øinene. Emilie prøver. Hun har Kjolelivet af, og man aner bag Underlivet Korsettets bølgende Hemmeligheder. Underkjolen er gul, indvævet med Rosenbuketter, blegrøde Rosenknopper. Slæbet er langt og smalt, havanafarvet med Rosa Besætning.

Emilie, som næppe kan aande, ser ned ad sig og klager over, at Livet er for vidt.

Saa faar nun en anden Kjole paa, lys, lilla med hvidt.

Kronprinsessen har kjøbt en lignende

„Tyrkisk er meget chic”, lyder det ud fra Butiken.

Emilie vælger tilsidst en safirfarvet Silkekjole med ophævede Palmer. —

Hvilken Mængde af Dragter, hvilke Farver, dristige, skrigende Sammenstillinger; trodsende alle Love hober Moden dem sammen, brunt med grønt, safirfarvet med smaragd-grønt, gulligt i alle Nuancer skrigende op til rødt, glimtende, glitrende Silke, blødt, glidende Atlask, tungt, bølgende Fløil.

Og saa en smuk Dag faa alle disse Dragter Liv, deres Farver straalere tilbage paa et smilende Ansigt, deres duftende Stof lægger sig snævert om den slanke, kraftige Figur. —

Hvor de dog ligge og hige og drømme, alle de deilige Kjoler. De have Feber i Blodet, de længes efter Gasblus og Lys, efter Spisesalenes Hede og Balsalenes Jubel. De ane, de skjælte, de haabe. De ere kommet hertil fra Lyon. Der bleve de fine Silketraade spundet, de mindes Fabrikernes Støi, Maskinernes Stønnen, Smerterne, som fødte dem. Saa gik de paa Reiser, lange Reiser gennem tykt Mørke, hvor der intet Lys levede, der kunde lege med deres glimrende Traade og lægge Skær over de straalende Farver. Det var en tung Tid, men de kom over den. De store Kasser bleve aabnede, de kom i Syerskernes Hænder. Hvor de huskede alt tydelig. De

lange Borde, de store Sakse, de travle Symaskiner, de mange unge Piger, som sled i dem, trak i dem, stak dem med Naale —

Saa var de endelig Kjoler, pragtfulde, nye Kjoler, moderne, syede efter Modeller.

Deres Liv var et helt Eventyr, eventyrligt som Stoppenaalens, som Flippernes, som Lasernes. Og dog var det bedste tilbage; de vidste det: det vidunderlige havde de endnu ikke set. Og hver Gang en af deres Søstre blev taget bort fra Magasinet, saa de længselsfuldt efter hende lige som unge Piger, der følger en Veninde til Brudekamrets Dør: Nu gik nun det vidunderlige i Møde

Saaledes drømte Magasinets Kjoler.

„Til Sommer bliver alt Henri deux”, siger Husets Chef.

„Men det er jo rene Maskeradedragter”, udbryder Fruen. „Sikken Masse Puffer og sikke Farver - Karnevalskostumer” –

„Det siger man altid i Februar”, siger Chefen med et høfligt Smil, „og man gaar alligevel med Dragterne i Juni.” (...)

Hvor man ser forskjellig paa alt! For de unge Damer er Modemagasinet Silkerober Vaaben, Løfter om Seire, Forbud om Triumfer. Mødre med giftefærdige Døtre anse Butiken for et Arsenal, Mændene forbande den, fordi de ikke vide, hvor ofte det er Modehandleren, de elske hos den elskede.

Langs Strandvejen om Vinteren (1880)

I Februar er Maskeballernes Tid, Karnevallernes Maaned, Fastelavnsløiernes gyldne Periode. Man forklæder sig, maskerer sig og morer sig. Man danser, man slaar Katten af Tønden, bider til Bollen og spiller Privatkomedie. Og al Verden gjør det hele Verden over. Maskerade følger efter Maskerade, Karneval paa Karneval, Kostumebal paa Kostumebal. Det gamle Ord: at livet er en Maskerade, hører i denne Maaned næsten op at være en Overdrivelse. Læs blot Nationaltidendes forreste Spalter, og De skal faa at se: Opvarterne maskere sig, Vognmændene holde Karneval, Skomagerne, Postbudene, Værtshusholderne, Malerne, „Dramatiken”, Musikerne give Maskebal, Lystklubben slaar Gjækken løs, Boldklubben, Seilklubben, Rekreationen og Sommerklubben; Kunstnerne holde Fastelavnsløier lige som Studenterne, Sømandsforeningen lige saa vel som Malerne; Studenterforeningen ruster sig, Fønix, Figaro og Aftenstjernen kappes med Erichsens Salon. Man udsætter Præmier for den morsomste Maske og skænker Gulduhre til den flotteste Damedragt. Man boltrer sig i offentlige Maskerader, der er lige saamange Fester, som der er Foreninger, og Foreningerne ere utallige. Kontoristforeningen kappes med Budeforeningen og Budeforeningen med Bybudeforeningen. Og naar alle kappes om at gjøre Galskaber, kan der endnu gjøres Galskaber. Saa er der ogsaa Casinos bals masques - men dem er det maaske ikke værd at tale om.

Nogle Fattigbesøg før Jul (1880)

Altsaa det første Hus.

Gaarden var en Smøge. Paa den ene Side en Rønne, man tog for et Skur, et forfaldent Bindingsværks Skrumpel, hvis Døre var skæve, utætte, Vinduerne overklistrede med Papir, ituslagne Ruder stoppede med Klude.

Disse Klude forbausede mig i Forbigangen. Men maaske var der Værksted i Skuret.

Paa den anden Side en Huslænge med en høi Kjælder. Fem Døre med Trappetiger op til Stuen. De frøs, de fem Stiger, som førte op til denne Barhed. Og selve Huset frøs ogsaa i Faldefærdighed og ligesom skuttede sig sammen.

„Her”, sagde Politimanden, „den anden Trappe. Her er rart”.

Vi bankede paa i Stuen, der svaredes ikke. Politimanden tog i Døren, aabnede den. Det var Køkkenet, vi kom ind i. Et lille Rum med et forladt Ildsted; man undredes over, at det kunde være saa tilrøget, siden det dog paa samme Tid var saa forladt. Et Bord under et skident Vindue, et Bord, hvor vaadt Snavs, vaadt, koldt Snavs var blevet tørt og nu laa over Brædderne som en graa Skimmel lige som Støv faldet over dette Køkkens Forladthed. Paa Hylden over Døren to Urtepotter.

H. aabnede Skabet under Bordet. Jeg ved ikke, om den Masse, han tog frem, mulig en Gang har været et af Fattigvæsenets Brød.

Ellers intet.

Men hvorledes male Dem Kulden i dette Rum, hvorledes Barheden, Tomheden? Det var Sultens Tilberedningssted, dette Rum.

Bag ved laa Stuen. Stil op fire Vægge, hvis Nøgenhed er kold og skiden, læg i Fantasien et Gulv saa snavset som Bordet i det bare Køkken. Fyld dette Rum, hvis Loft er revnet, saa det regner ned, med „Fattiglugtens” stinkende Fugtighed. De vil vide, hvordan dette Værelse saa ud.

I et Hjørne stod en Seng med nogle Bylter af Klude, en graa, farveløs Masse, Pjalter af noget, som en Gang har været Tæpper og Klædningsstykker; paa Gulvet to Stole, Rørstole med gjenembrudte Sæder. Paa en Knage ved Døren hang et Skørt. Pantelaaneren vilde have givet det tilbage med et hovedrystende Smil. Men det var vel derfor, det hang der.

Saaledes saa her ud. Paa Gulvet laa indpakket i et graat Shavl det yngste Barn. To andre krøb skraalende sammen bag Deren. Jeg ved ikke, om de skjulte sig, fordi de vare nøgne, men rimeligt er det næppe, de vidste vel ikke stort af, hvad det vilde sige at have Pjalter paa, som kunde dække.

Politimanden trak det ene Barn frem. Det var skrækkelig magert, denne rystende Magerhed hos Børn, der sulte. Kinderne indfaldne, blaaagtige; Øinene store, men

helt inde i Hovedet, sløve. Blikket var ængstet, ældre end deres Aar. Sult giver Børn en egen Gammelklogskab i Udtrykket.

Og Skindet – bronze-gult hos dem alle – der var trukket over disse tynde Knogler, var dækket med Saar. Der var Saar paa Ben og Arme, væmmelige, opbrudte Saar om Næsen.

„Sult”, sagde Politimanden. „De sulte”.

Jeg vidste ikke, det saa saadan ud”, sagde jeg. Og der maa have været noget som en Gysen i Tonen, thi vor Fører saa op.

„Disse er de lykkeligste”, sagde han.

Han slap Barnets Arm og vendte sig for at gaa. Vi stod allerede paa Gangen. „Godt det ikke er mig, som skal skrive om det”, sagde han.

TEKST 70

Friedrich Engels: Familiens, privatejendommens og statens oprindelse (1884)

Friedrich Engels (1820-1895) var en tysk socialistisk samfundsteoretiker, som sammen med Karl Marx var med til at udvikle marxismen. Engels personlige hovedværk om familien udkom på tysk 1884 og i en dansk oversættelse i 1888.

Før middelalderen kan der ikke være tale om individuel kærlighed mellem kønnene. At personlig skønhed, fortrolig omgang, gensidig tilbøjelighed o.s.v. hos mennesker af forskelligt køn kan have kaldt et ønske om seksuel omgang frem, og at det var hverken mænd eller kvinder helt ligegyldigt, hvem de indlod sig i det intimeste af alle forhold med, siger sig selv. Men derfra og til vor tids kærlighed mellem kønnene er der uendelig langt. I hele oldtiden blev ægteskaberne afsluttet af forældrene til de pågældende, og disse fandt sig roligt deri. Kærlighedsforhold i moderne forstand fore-kommer i oldtiden kun uden for det officielle samfund. Hyrderne, hvis kærlighedsfryd og lidelser digterne besynger for os, er lutter slaver, som er uden del i staten, den fri borgers livsrum. Vor seksuelle kærlighed adskiller sig væsentligt fra de gamles enkle seksuelle krav, eros. For det første forudsætter den genkærlighed hos den elskede; for så vidt står kvinden lige med manden, mens hun i den antikke eros' tid på ingen måde altid bliver spurgt. For det andet har denne seksuelle kærlighed en intensitet og bestandighed, som for begge parter får ikke-besiddelsen og adskillelsen til at stå som en stor for ikke at sige den største ulykke; for at kunne besidde hinanden spiller de højt spil, ja sætter livet ind. Og endelig opstår en ny moralsk målestok for bedømmelsen af den kønslige omgang. Man spørger ikke blot: Var den ægteskabelig eller uægteskabelig, men: Udsprang den af kærlighed og genkærlighed eller ikke? Det forstår sig, at det ikke gik denne nye målestok bedre i den feudale eller borgerlige praksis, end det går enhver anden

moralsk målestok: man sætter sig ud over den. Men det gik den heller ikke værre. Den anerkendes lige så vel som de andre - i teorien, på papiret. Og mere kan den foreløbig ikke forlange. Ægteskabsindgåelsen vedblev i de allerfleste tilfælde lige til middelalderens slutning at være, hvad den hele tiden havde været: en sag, som ikke blev afgjort af de pågældende selv. Formen for købsægteskabet forsvinder, men i realiteten gennemføres det i stadig stigende grad, så at ikke blot kvinden, men også manden får en pris - ikke efter sine personlige egenskaber, men efter hvad han ejer. At den gensidige tilbøjelighed hos de pågældende burde være den altovervejende grund til ægteskabets indgåelse, havde fra begyndelsen været noget uhørt i de herskende klassers praksis: sådan noget forekom først i romantikken eller - hos de undertrykte klasser, som ikke talte med.

Det var den tilstand, som den kapitalistiske produktion forefandt, da den, efter de geografiske opdagelsers tid, forberedte sig på at overtage verdensherredømmet gennem verdenshandelen og industrien. Overenskomsten, kontrakten mellem frie individer, er et grundlæggende element i det kapitalistiske samfund. Til at afslutte en overenskomst hører der folk, som kan disponere frit over deres person, handlinger og ejendom, og som står på lige fod med hinanden. At skabe disse »fri« og »ligestillede« mennesker var netop en af den kapitalistiske produktions hovedopgaver. Selv om dette i begyndelsen endnu skete på en kun halvt bevidst, oven i købet religiøst maskeret måde, så stod dog lige fra reformationen den sætning fast, at mennesket kun har det fulde ansvar for sine handlinger, når det udfører dem af fuldkommen fri vilje, og at det er en moralsk pligt at yde modstand mod enhver tvang til at handle mod moralen. Men hvorledes rimede dette med den hidtidige praksis ved indgåelsen af ægteskab? Ægteskabet var efter borgerlig opfattelse en kontrakt, en retshandling, og vigtigere end nogen anden, fordi den bestemte over to menneskers legemer og ånd for hele deres levetid. Den blev ganske vist indgået formelt frivilligt i det tidlige borgerligt-kapitalistiske samfund; uden de pågældendes ja gik det ikke. Men man vidste kun altfor vel, hvorledes dette ja kom i stand, og hvem der i virkeligheden traf beslutning om ægteskabet. Men når der krævedes virkelig frihed ved indgåelsen af alle andre kontrakter, hvorfor så ikke ved denne? Havde de to unge mennesker, som skulle smedes sammen, ikke også ret til frit at disponere over sig selv, over deres legemer og disses organer? Var ikke kærligheden mellem kønnene kommen på mode under riddertiden, og var, i modsætning til riddernes ægteskabsbrud, ikke kærligheden mellem ægtefællerne dens rigtige borgerlige form?

TEKST 71

S. M. Hafström: Om Sædeligheds-forholdene i det danske Folk, særlig i Bondestanden og Almuen (1888)

Forfatteren til teksten fungerede en årrække som fængselspræst i Horsens Tugthus:

(...) En Læge, der særligt giver sig af med Kvindesygdomme, har udtalt den tilsyneladende paradoxe Paastand: „Kvinden har i Reglen ingen Kjønsdrift”, og andre Læger have gjentaget og bekræftet denne Sætning. Have den maa Kvinden ganske vist, ellers kunde den ikke vækkes. Men jeg er overbevist om, at hos en ufordærvet Jomfru, som der -Gud være lovet - er mange af, ligger Kjønsdriften saa fuldstændigt i Dvale, at den i alt væsentligt er som ikke eksisterende. Jeg har havt Lejlighed til at faa Indblik i saa mange uskyldige Pigers Sjæleliv, at jeg tør sige, at jeg kan give Vidnesbyrd derom. At der gives Undtagelser, Kvinder, hos hvem der af Naturen er nedlagt en kjendelig, endog ustyrlig sanselig Drift, vil jeg ikke nægte; men som Regel gjælder det sikkert, at Kvinden i sig selv er blufærdig og kysk og kun ved at ødelægges bliver anderledes. Vil man ved Forførelser tænke paa hele Fordævelsen ved et slet Barndomshjem, ved daarlig Omgang i Ungdomstiden, ved Forkvaklingen og Forkuelsen i usle, smudsige Livsforhold, da er det sandt, at Kvinder forføres, fordærves i Massevis. Er en Kvinde blot nogenlunde overladt til sig selv, bliver hun ikke usædelig, ja Kyskheden kan med beundringsværdig Kraft bevare sig trods Forargelser og Fristelser. Hos den ufordærvede Pige vaagner Kjønsdriften ikke, før et alvorligt Kjærlighedsforhold kalder den til Live.

Men er en Kvinde bleven ukysk, „liderlig”, da er det ogsaa gjerne grundigt. Hun har givet Slip paa sig selv. At en hidtil uskyldig Pige forføres af en Elsker, er langt sjældnere, end at Faldet er forberedt ved at nære urene Tilbøjeligheder, saa at Kvinden vil falde. Er saa Tilskyndelsen til det første afgjørende Fald maaske som oftest udgaet fra Manden, saa er maaske lige saa ofte Mandens første Fald hidført af Kvinden. Man skulde ikke altid tale om Ofrene for Mændenes Sanselighed og Forførelse. Dyrisk Sanselighed findes sandelig ogsaa paa de fordærvede Kvinders Side. Hele Regnskabet mellem Mand og Kvinde om Forfører og forført er vist ikke saa let at opgjøre.

Mangelen paa Syndsbevidsthed paa Usædelighedens Omraade er aldeles paafaldende. Jeg blev meget forbavset, da jeg for en Snes Aar siden hørte en Kone udtale sin Harm over, at en Mand havde forbudt sin Familie at omgaas med hendes Datter: „Fy, hvor han burde skamme sig! det er blot fordi min Datter har faaet det ene, uskyldige Barn! min Datter er saamænd saa uskyldig som den reneste Engel, der er kommen ned fra Himlen!” Nu vilde jeg ikke blive saa forundret derover; thi jeg har atter og atter fundet Mangelen paa Syndsbevidsthed som en iøjnefaldende Ejendommelighed hos dem, der have begaaet Sædelighedsforbrydelser, endog af den groveste Slags. Den simple Utugt regnes her til Lands for en ubetydelig Sag, vel især for Mændenes Vedkommende, men dog mange Steder i Landet ogsaa for Pigernes. Den straffes jo ikke.

(...)

TEKST 72

Amalie Skram: Af "Constance Ring" (1885)

Amalie Skram (1846-1906) var som norsk-dansk en markant kvindestemme i det moderne litterære gennembrud i slutningen af 1800-tallet. I romanen "Constance Ring" er hovedpersonen en fattig embedsmandsdatter, der som 19-årig bliver gift med den 16 år ældre, velhavende forretningsmand, Ring. Ægteskabet er langt fra lykkeligt, og helt galt bliver det, da Constance opdager, at tjenestepigen, Alette, er gravid, og at faderen til det ventede barn er Ring.

Ude af sig selv og fast besluttet på at opnå skilsmisse forlader Constance hjemmet og opsøger først pastor Huhn.

Constance følte et rasende Had til Ring. Dette skjøgeagtige, svigefulde Mandfolk, hvis Undskyldninger og Forsikringer hun havde nedladt sig til at høre paa, som hun havde havt ondt af og var begyndt at fatte Tillid til.

Denne usle Stakker af et Menneske vilde ganske sikkert paa ny be om Tilgivelse; han vilde ligge paa sine Knæ og ta Gud til Vidne paa, at det var hende, han elsked, og at det andet ingen Ting betød. Uvilkaarlig knytted hun Hænderne.

Du gode Gud og Fader for en Lykke det var, at hun havde faat Sandheden at vide; hun kunde ha trykket Alettes Haand af Taknemmelighed.

Naar hun nu bare vidste, hvorledes det var, man bar sig ad for at faa Skilsmisse. Hun stod og grunded over det, med Hænderne foldet i hinanden. Præst maatte der til — det var hun paa det rene med, — saa var det jo bedst, hun skyndte sig til ham.

I febrilsk Hast tog hun Tøjet paa. Hun skjælv af Angst for at møde Ring i Trappen, men slap uhindret frem. Hurtig gik hun ned over Gaden. Pastoren boede i et af Hjørnehusene paa Holbergs Plads. Snart var hun ved Maalet og fandt sin Vej op over den gasbelyste Trappe. Paa Entrédøren i anden Etage var der anbragt en skinnende Messingplade, og paa denne læste hun: F. B. Huhn, Sognepræst, Kontortid 9-10 og 4-5. Saa var han vel ikke hjemme eller tog i alt Fald ikke imod. Hendes Knæ skjælved, og Hjærtet slog saa haardt, at hun kjendte det op i Svælget; — det var som Sjælen vilde ud af hende for hvert Aandedrag, hun tog.

Hun løfted Haanden for at ringe, men lod den atter synke, — hvad skulde hun sige? Hun prøved at lave en Begyndelse, men Hjærnen nægted at gjøre Tjeneste, Tankerne gled fra hende. Hun havde en Fornemmelse af, at inde i Hodet gik noget rundt, uafladelig rundt, det var derfor hun ikke kunde huske, hvad Ordene hed. — — Bare disse Hammerslag i den venstre Side vilde gi sig lidt —, de maatte jo overdøve Lyden af hendes Stemme — eller kvæle den indvendig fra. — — Endelig, ganske mekanisk trykked hun paa Ringeapparatet og veg forskrækket tilbage for Virkningen. En hæf-tig Angst greb hende. Blodet fo'r i jagende Hast

frem og tilbage fra Hjærtet til Hodet. Et Øjeblik tænkte hun paa at flygte; hun tog et samlende Greb i sine Kjøleskjørter og vilde sætte ned over Trapperne, men saa hørte hun nogen komme, vendte sig derfor hurtig om og blev staaende.

Med en Stemme, hvis tørre, tynde Klang syntes aldeles fremmed, spurgte hun, om Pastoren var hjemme.

„Nej — ” blev der svaret i en uvis Tone.

Constance følte sig lettet, og med Lettelsen fulgte en Smule Mod.

„Tar han ikke imod paa denne Tid?” spurgte hun.

Pigen betragtede hende med et undersøgende Blik.

„Jeg skal høre med Fruen — ” sa hun lidt nølende og gik nogle Skridt, hvorpaa hun kom tilbage:

„Tør jeg kanske be om Deres Kort.”

Angsten slog igjen sin Klo i Constance, men hun følte sig paa en Maade under Pigens Kommando.

„Jeg har intet,” stammede hun, „— sig at en Dame, — mit Navn er Fru Ring.”

En dæmpet Hvisken af Stemmer naaede ud til hende, hun hørte tydelig: „Jo, det ser ud til at være vigtigt — ” derpaa Skridt, som fjærned sig, saa de samme Skridt, som nærmed sig, saa en kort Besked, hvorpaa Pigen kom tilbage og sa: „Værsgo.”

Straks efter stod hun inde ved Døren i et lidet Værelse, fuldpakket af Bøger i store Reoler, med et smaamønstret Gulvtæppe og en Mængde falmede Kanavasbroderier rundt omkring paa Stoler, Puder, Skamler og Pibebrætter. Oppe ved Vinduet til venstre stod et Skrivebord bedækket af Aviser, Papirer og andet. Stuen var fuld af Tobaksrøg, og i Ovn brændte det med en stærk, durrende Lyd.

Constance saa det altsammen som gjennem en Taage. Pastorens Stemme naaede til hendes Øren fra en umaadelig Afstand.

„Værsgo Frue, behag at ta Plads — ” sa den venlige gamle Herre og satte en Stol til Rette foran Gyngestolen, hvorfra han havde rejst sig.

Straks efter hørte Constance med Forundring nogen sige: „Jeg ber om Undskyldning, fordi jeg ulejliger Dem, det er ikke Deres Kontortid”— hun kunde ikke begribe, at det var hende selv, som havde talt.

„Aa, jeg ber, Frue, jeg ber, — jeg er med Glæde til Tjeneste, men der er saa mange, som søger mig i alle Slags Ærinder, — det er nødvendigt at begrænse sig. — En skal jo ogsaa ha Tid til sine Prækner — ”

Constance bevægede sig urolig paa Stolen uden at svare, og Pastoren la Mærke til, at hun saa saa besynderlig ud.

„Har De noget specielt paa Hjærte, Frue,” sa han deltagende, „er der noget, jeg kan hjæl-pe eller vejlede Dem med?”

Hans hjærtelige Tone virked godt paa Constance, hun holdt et Øjeblik Lommetørklædet for Øjnene for at samle sig, og sa saa fast:

„Jeg er kommen for at sige Dem, at jeg vil skilles fra min Mand.”

Pastoren gjorde en Bevægelse som efter et Stød.

„Aa nej da, Frue, sig ikke det — jeg vilde ikke høre det for meget godt,” sa han næsten bedende.

„Jo, det er min faste og urokkelige Vilje” — hun saa ham lige i Ansigtet. — „Vil De være saa god at sige mig, hvorledes jeg skal bære mig ad — ”

„Først maa jeg høre, hvilke Grunde De har, og dernæst er det min Pligt som Sjælesørger og Medmenneske, selvfølgelig ogsaa i Medfør af min Stilling som kirkelig Embedsmand, at formane Dem til at afstaa fra Deres sørgelige Forehavende.

„Men det vil være aldeles frugtesløst, Hr. Pastor, ingen menneskelig Magt kan faa mig fra det,” sa Constance rolig.

„Men hvad Mennesker ikke formaar, det kan dog maaske han, som er Jordens og Himlens Herre. — Ikke sandt, Frue, De ønsker ikke at staa ham imod — ”

„Jeg ønsker at skilles fra min Mand,” vedblev hun heftigere, „— hvem og hvad der end sætter sig imod det.” Hun snurrede Muffen rundt mellem Hænderne og tabte den derved paa Gulvet. Hun tog den op og la den paa Bordet.

„Husk, at der staar skrevet — ” begyndte han.

„Det er mig lige meget, hvad der staar skrevet,” afbrød hun ham og trak Panden i Folder som én, der vil til at storgræde.

„Det mener De ikke, Frue — ” formanede Pastoren.

„Og desuden, Skilsmisse strider ikke imod Guds Bud,” vedblev hun og greb nervøst om de Egetræes Armstykker paa Stolen, hun sad i.

„Jo, Frue,” afbrød han hende med mild Stemme. Eller hvorledes vil De kunne slippe fra et Ord som dette: hvad Gud har sammenføjet, skal Menneskene ikke adskille.”

„Men De vil da vel ikke sige, at det er Gud, som sammenføjer alle Ægtefolk,” raabte Constance.

„De er smittet af Tidens Vantro, Frue! Guds Veje er ikke vore Veje. Ægteskabet er af Gud; naar Herrens Tjener foran Guds Alter udtaler Indstiftelsesordene over Brudeparret, saa er det Herrens eget bindende Ord, der har lydt. Ægtefolkens Uværdighed borttager ikke et Fnug af Institutionens Hellighed, ligesom Nadverens Sakramente ligefuldt er Kristi Legeme og Blod, om det end nydes af de mest ubodfærdige.”

„Men Skilsmisse er dog tilladt mellem de kristne,” sa Constance i en ophidset Tone.

„Det er for Hjærternes Haardheds Skyld, husk hvad Moses sa til Jøderne.”

„Moses og Jøderne kommer ikke os ved,” afbrød hun.

„Atter et Tegn paa Vantro. — Saa længe Herrens Menighed eksisterer i Verden, saa længe vil Mose Lov komme os ved. — Men siden De ikke vil bøje Dem for Moses, saa vil De dog maaske lade Frelserens Ord faa Indpas i Deres Hjærte. Hør hvad han siger om Ægtefolk.” Han greb Testamentet, som laa opslaget paa Bordet, bladed lidt i det og gav sig til at læse Mathæus 19. Kap. 5. til 10. Vers*.

Constance havde Møje med at beherske sig saa vidt, at hun kunde sidde stille, mens han læste. Det brændte i hendes Tindinger og sused for hendes Øren. Dette udenomgaaende Snak harmed hende. Hun vidste i sin inderste Sjæl, at det, hun vilde, var Ret, det var heller ikke for at spørge derom, hun var kommen. At forsøge paa at stanse hende var en lumpen Handling, det var at gjøre sig meddelagtig i Svineriet, hun var flygtet fra.

„Der staar det jo netop, at Skilsmisse er tilladt,” sa hun, da Præsten la Bogen bort; hendes Øjne gnistred, og Stemmen brast af Sindsbevægelse.

„Ja, for Hors Skyld, men ogsaa ene derfor,” svarte han med en apostolisk Haandbevægelse.

„Det er ogsaa netop derfor, jeg vil skilles —,” sa hun.

Pastor Huhn bøjede sig forover med et pludselig Kast af Hovedet.

„Hvad siger De! Arme, arme Frue, — skulde det være muligt, skulde det virkelig være muligt — ”

Den dybe Medlidenhed i hans Tone naaed helt ind til den Stræng i Constances Hjærte, der ikke kunde røres ved, uden at den gav Gjenlyd. Med en hurtig Bevægelse slog hun Hænderne for Ansigtet og hulkede saart.

„Stakkels Frue, græd De blot, græd ud, rigtig ud, det letter det sorgbetyngede Sind. — At tænke sig, at sligt skal foregaa i Herrens Menighed. — Ak ja, Menneskenes Synder er bleven saare store iblandt os.”

„Men er De nu ogsaa vis paa, at De ikke dømmer paa en blot og bar Mistanke?”
spurgte han, da Constance igjen var bleven rolig.

„Ja, for det er en forfærdelig Anklage, De rejser imod Deres Mand, Frue,” skyndte han sig at tilføje, da han saa hendes utaalmodige Hovedrysten.

„Om han ogsaa kan ha Skinnet stærkt imod sig,” vedblev han, „det kan være fejlt. Kvinder er tilbøjelige til Skinsyge, og Skinsyge er det samme som at være slagen med Blindhed.” — Pastorens Tone lød med ét opirret, som om han sad og forsvarede sig.

„Vor Tjenestepige venter et Barn, som er, ja, — som er hans — ” afbrød hun ham.

Det gav et Sæt i ham; han stirred et Øjeblik paa hende med maalløs Forskrækkelse.

„Langmodigheds Gud, hvad maa Du ikke se paa,” han sukked hen for sig og foldede Hænderne. „— Hvad maa dit Faderhjærte ikke lide! — Og De er vis paa,” vendte han sig til Constance, „at der ingen Fejltagelse er mulig?”

„Hun har selv sagt mig det — ” var Svaret.

„Du store Tid, for en Fordærvelse — ” mumled Præsten og bevægede Fingrene, som om han toed sine Hænder.

„Det er da vist ikke saa ualmindeligt, efter hvad jeg har hørt,” sa Constance og saa hen for sig med et tomt Blik.

„Nej, nej, Frue — saadan maa De ikke tale, det røber en sædelig Depravation i Tankegangen, som i sin inderste Grund er ukristelig.”

„Men naar det nu er sandt! At det forholder sig slig er da vel mere ukristeligt end at vide og sige det.”

„Men man maa ikke tabe Troen paa det gode, Frue. Bevar dit Hjærte frem for alt det, der bevarer — staar der skrevet.”

Pastor Huhn faldt i Tanker. Constance sad stille og ventede paa, at han skulde tale.

„Dette er en svær Tugtelse, Frue,” begyndte han efter en Stunds Forløb; hans Stemme var mild og formanende, „nu gjælder det, at De lar den blive til Deres Sjæls evige bedste.”

Hun flytted sig urolig paa Stolen.

„Ja, det er haardt for Kjød og Blod, det, Gud forlanger af os — ” vedblev han, „men det er dog det eneste, som kan skaffe Fred i vore Sjæle” —

Constance taug fremdeles; Præsten betragtede hende opmærksomt.

„Værer barmhjærtige, ligesom eders Fader i Himlen er barmhjærtig.”

„De mener, jeg skal tilgi ham,” raabte hun, og hendes Holdning blev pludselig udfordrende.

„Ja, Frue, saa stor Grund De end kan ha, — De bør ikke bryde Deres Ægteskab — ”

„Det er ikke mig, som bryder, — det har han besørget!”

„En kristen Kvinde forlader aldrig sin Mand. — De vil nok ha den kolde Retfærdighed paa Deres Side, men ikke den Kjærlighed, der tilgiver alt, taaler alt, tror alt, haaber alt. — Tro mig, det er saligt at tilgive” —

„Det er foragteligt, oprørende, umoralsk,” udbrød hun, dirrende af Harme.

„Tænk, om vor Herre vilde svare os saaledes, naar vi kom og bad om Naade,” sa Pastor Huhn med et stille Smil og i en Tone, som om han nu havde fundet det rette Ord. „Tænk, om han i vor sidste Stund, naar vi raabte til ham om Tilgivelse for et helt Livs Synd, vilde gjøre med os efter Fortjeneste —”

„Men de to Forhold kan jo slet ikke sammenlignes,” sa Constance i en heftig Tone. „— For det første er der jo intet Ægteskab mellem Gud og Menneskene, og for det andet er det jo ham selv, som har skabt os, som vi er.”

„De forfærder mig, Frue — De bespottes Gud i Deres syndige Tale.” Det lød strængt.

„Bespottes man Gud ved at sige, hvad der er sandt?” spurgte hun og rejste sig.

„Vantroens Aand taler ud af Dem,” han rysted modfaldent sit Hode, „paa Dem vil mine Formaninger vistnok være spildt — Dem kan kun Gud hjælpe. — Jeg har gjort, hvad der er min Pligt, og foreholdt Dem at vise kristelig Mildhed og Overbærenhed, — naar De ikke vil lade Dem lede af Skriftens Ord, saa har jeg ikke mere at sige.”

„Men sig mig, Hr. Pastor,” sa Constance med dybere Stemme, „hvis det nu var en Mand, hvis Hustru stod i Begreb med at føde et Barn, som f. Eks. hans Kontorbud var Fader til, vilde De saa ogsaa komme med dette: Ingen kristen Mand forlader sin Hustru?” Hun saa paa ham med et næsten fjendtligt Blik.

„Her er Forholdet forskelligt. — Naar en Kvinde falder paa dette Omraade, røber det en saa stor Fornedrelse, en saa dyb moralsk Fordærvelse, at hendes Nærværelse i Hjemmet maa anses for besmittende.”

„Ja, man er nu saa vant til at høre det, men jeg tror ikke længer paa dette med denne store Forskjel,” sa Constance trodsigt.

Pastor Huhn slog ud med Haanden og saa ud, som om han ventede, hun vilde gaa.

„Vil De saa sige mig, hvad jeg har at gjøre?” spurgte hun og tog sin Muffe.

„De behøver blot at skrive en Ansøgning, eller faa én til at gjøre det for Dem, og sende mig den, saa skal jeg paategne, at det lovbealede Mæglingsforsøg har været frugtesløst, og saa — — Ja, jeg skal med Fornøjelse ekspedere den videre for Dem.”

Hun takked og sa Farvel.

„Vor Herre være hos Dem og gjøre Dem sagtmødig og ydmyg af Hjærtet, saa at hans Vilje maa fuldbyrdes,” sa Præsten med bekymret Mine.

„God Nat, Frue!”

Han fulgte hende ud og lukked Entrédøren efter hende.

* Mathæus 19. Kapitel, Vers 5 til 10: Situationen i bibelcitatet er den, at nogle farisæere – for at prøve ham – har spurgt Jesus om man har lov til at lade sig skille. Hertil svarer Jesus, at Gud har skabt mennesket som mand og kvinde, og »Derfor skal en mand forlade sin far og mor og binde sig til sin hustru, og de to skal blive ét kød? Derfor er de ikke længere to, men ét kød. Hvad Gud altså har sammenføjet, må et menneske ikke adskille.« De spurgte ham: »Hvorfor har Moses så påbudt manden at give et skilsmissebrev, når han skiller sig fra hende?« Han sagde til dem: »Det var med tanke på jeres hårdhertethed, at Moses tillod jer at skille jer fra

jeres hustru, men fra begyndelsen var det ikke sådan. Jeg siger jer: Den, der skiller sig fra sin hustru af anden grund end utugt og gifter sig med en anden, begår ægteskabsbrud.«

TEKST 73

Elisabeth Grundtvig: “Nutidens sædelige Lighedskrav” i “Kvinden og Samfundet”, 1887, s. 81-93

Elisabeth Grundtvig (1856-1945) var aktiv i Dansk Kvindesamfund og en markant stemme i den såkaldte Sædelighedsfejde – 1880'ernes omfattende debat om kønsroller og seksualmoral. Den følgende tekst er uddrag fra artiklen “Nutidens sædelige Lighedskrav” i “Kvinden og Samfundet” (1887):

Engang raabte alle: Gud vil det! og drog til det hellige Land, en anden Gang lød Raabet: Oplysning, Oplysning! fra Land til Land; nu i det sidste Aarhundrede har Løsenet hele vor Verdensdel over været Frihed og Lighed. Der har vist aldrig været noget Feltraab, som har samlet flere om sig end dette, og der har vist aldrig været knyttet mere Haab til noget.

Det samler ogsaa dem, som før kun paa anden Haand var med i den almene Stræben efter Lykke, det samler Kvinderne om sig. De sad hjemme, da Mændene drog paa Korstog, dem tænkte man ikke meget paa, da man raabte paa Oplysning - men Lighed og Frihed for alle Mennesker, det gjælder ogsaa dem. Og de har rejst sig - ikke alle, desværre, langt fra alle, men dog mange - og de har sagt: Ja, det er

det, vi vil, Frihed og Lighed; vi vil være fri for alle Fordomme og Indskrænkninger, der før har hæmmet os, og vi vil stilles lige med Manden i alt, hvad der er menneskeligt, vi vil staa ved hans Side i Familien, i Kommunen, i Staten, i Samfundslivet, vi vil staa lige for Loven, og vi vil have den samme Moral. Det er denne sidste Fordring: Lighed mellem Mand og Kvinde i sædelig Henseende, som vi vil tale sammen om i Aften.

Der er for Tiden Ulighed, det ved vi alle saa godt, at det her ikke behøver nærmere at paavises, men kun at nævnes. Vi ved alle, at Samfundsbevidstheden hidtil har krævet Kyskhed af den ugifte Kvinde og Troskab af den gifte, mens den samme Samfundsbevidsthed hverken har krævet Kyskhed eller Troskab af Manden. Og vi har alle set de Misforhold og den Ulykke, som denne forskjellige Samfundslov for de to Kjøen har ført til. Men vi har tillige set, at Samfundsbevidstheden paa dette Punkt var i Færd med at forandre sig; vi har set flere og flere faa Øjnene op for, at der var noget forkert ved denne Ulighed, og nu tilsidst hører vi ogsaa paa dette Omraade Raabet: Lige Ret for Mand og Kvinde.

Lige Ret - ja, det er mange enige om, men hvordan? Lighed kan jo her naas ad to Veje: Kvinderne kan blive som Mænd, og Mændene kan blive som Kvinder. Hvilken Lighed er det, vi ønsker?

Ja, her er Svaret forskjelligt, her staar baade i Danmark, Norge og Sverige Mand mod Mand og Parti mod Parti, og nu er Striden saa stærk og Sindene saa opfyldte af den, at det er paa Tiden for os Kvinder at prøve os selv og finde ud, hvad det er, vi trænger til, og hvad det er, vi vil, og tale ud og sige det. Selv om det er pinligt for os at tale, saa er det dog endnu pinligere at tie stille og lade Mændene alene - eller saa godt som alene - forhandle om vor Natur og vore Drifter og vore Længsler.

Har vi end ingen Stemme, naar det gjælder vor Bys Anliggender eller Styrelsen af vort Land, saa har vi dog baade Stemme og Myndighed, naar der er Tale om at fastslaa en ny Opfattelse af vort Væsen og dets inderste Trang og ny Former for vor Livsførelse. Og lad os bruge den Stemme og den Magt, vi har. Lad os sige: Det er sandt, og det er Løgn, det vil vi, og det vil vi ikke; det er for os Lykke og det Ulykke.

(...)

Den ene Lighedsfordring lyder saadan: Kjønsdriften er uimodstaaelig, ikke blot for Manden, men ogsaa for Kvinden. Hun har hidtil ikke været sig dette fuldt bevidst, har været hildet i Fordomme og systematisk forkuet paa Kjønslivets Omraade. Dette bør forandres.

(...)

Disse Bekjendelser fortæller os det samme, som vi hørte forleden i Folketinget: Kjønsdriften er uimodstaaelig, Mændene maa tilfredsstille den i en tidlig Alder; gifte sig kan eller vil de ikke, altsaa er de hjemfaldne til løse Forbindelser; saadan er nu deres Natur.

Det er et vanskeligt Spørgsmaal, dette, hvad der er Kvindernes egentlige Natur. Menneskenatur er jo nemlig ikke noget, der bliver til en Gang for alle og saa er fuld færdigt, ude af Stand til at forandre og omdanne sig; Menneskenatur er jo tvertimod en meget levende Ting med Mulighed til at forme sig paa mangfoldige Maader og i høj Grad afhængig af Tid og Sted og mange andre Forhold. Hvad er nu Kvindernes egentlige Natur? Er det den, vi havde, da Menneskene først blev sig bevidst som Mennesker? Er det den, de vilde Folkeslags Kvinder endnu har? Eller er det den, de danske Kvinder havde for tusinde Åar siden? Ja, jeg stiller Spørgsmaalet hen til Besvarelse.

Nu indrømmer imidlertid alle de Mænd og de faa Kvinder, der har udtalt sig om Sagen, at Kulturkvindens Natur for Øjeblikket er mindre sanselig end Mandens, at hendes Drift i Reglen er underordnet Følelses- og Fornuft- og Pligthensyn, som f. E. Ægteskabet. Hvem indestaar os nu for, at det Standpunkt, som Udviklingen aabenbart har ført os til, at det er uholdbart, at den Natur, som er Frugten af Aarhundreders Opdragelse, at den virkelig er Unatur? Ja, Bevisbyrden paahviler de Mænd, der paastaar dette. - Mon ikke dog Beviset vil falde dem lidt vanskeligt? Unaturen skader Legeme og Sjæl, siger de; naar Drifterne undertrykkes, bliver Mennesket defekt og fordummet. Er nu de højere Stænders ugifte Kvinder defekte og fordummede? Med defekt maa vi vel forstaa syg, lidende af en eller anden legemlig Mangel. At der er megen Sygelighed i den yngre Slægt, det ved vi alle; men er det vist, at den kommer af utilfredsstillet Kjønns drift? Er der ikke mange andre Aarsager, man kan tilskrive Sygeligheden, end netop denne ene? Og ser vi ikke det Fænomen, at de unge Mænd heller ikke er synderlig stærke, skjønt de tilfredsstiller deres Drift? Mon det ikke er lovlig naivt at føre al Sygeligheden tilbage til en eneste Aarsag i Steden for til mange forskellige, blandt andet til hele den Kjæde af Aarsager, som vi kan sammenfatte i den ene Betegnelse: vor Tids opslidende Liv? Og mon egentlig den almindelige Sundhedstilstand blandt Kvinderne vilde blive bedre, hvis alle de Kvinder, der nu lever kysk, stiftede løse Forbindelser? Mon der ikke derved vilde komme mere og værre Sygdom end nu?

TEKST 74

Uddrag af artikel fra avisen Socialdemokraten om kvinder på arbejdsmarkedet (1887)

Socialdemokraten var arbejdsbevægelsens avis og talerør for Socialdemokratiet.

De Dage er forbi, hvor Kvinden udelukkende var henvist til at gifte sig, føde Børn, koge Mad samt stoppe og lappe paa Familiens Tøj. I det højeste kunde det "smukke" eller "svage" Køn den Gang drive det til at skabe sig et stille Erhverv i Hjemmet, men hvad der gik over dette, var ukvindeligt, upoetisk, kort sagt af det Onde. De snusfornuftige Samfundsfrelser, som saaledes kom med Anvisninger paa en evig Virkekreds for Kvinders Evner, har imidlertid maattet finde sig i at se baade Samfundsudviklingen og Kvinderne løbe fra sig.

Opsvinget i Fabriksvirksomheden, som karakteriserer den kapitalistiske Storproduktion, har i den sidste Snes Aar gjort sig stærkt gældende herhjemme, og Betjeningen af Maskinerne er ikke vanskeligere eller mere anstrængende, end at Kvinder (og Børn) i overordenlig mange Tilfælde kan udfylde Mandens Plads i Produktionen. Heraf kommer det da, at Fabriksvirksomhederne i stedse tiltagende Omfang benytter Kvinder, medens de af Maskinkraften endnu skaanede Haandværksfag med egentlig professionel Uddannelse tæller forholdsvis faa Kvinder. Hvad Fabriksarbejdet angaar, viser Industrilisterne for København endogsaa, at der i adskillige Erhverv er beskæftiget et større Antal Kvinder end Mænd, saaledes i Cikoriefabrikationen, i Elektroplet-, Konserver-, Papirpose-, Klæde- og Kradsuldfabrikationen, i Hatte-, Lidse- Vatfabrikationen og i Væveriet.

Det hele Antal Kvinder, som her i Byen havde deres Ophold ved industriel Beskæftigelse, udgjorde i Følge Folketællingen for 1885 1196 Hovedpersoner og 13.083 Medhjælpere. Af disse sidste ernærede 9.842 sig ved Syning, 815 ved Vask, 461 ved Tobaksrulning, 239 ved Handskesyning, 167 ved Væveriet, 137 var Medhjælpere ved Bager og 122 ved Bogtrykkervirksomhed. Af Resten, ca. 1300, har en Del professionel Uddannelse, men Størstedelen maa dog henregnes til Erhvervsklassen "Arbejds mænd". De beskæftiges i større Antal ved Erhverv som Klæde- og Kradsuldfabrikation, Hattefabrikation, Skotøjsfabrikation, ved kemiske Præparatfabriker og Bogbinderi.

Men ved Siden af de industrielle Arbejdersker kommer der endnu en stor Del Kvinder, som staar i Tjenesteforhold eller beskæftigede ved Handel, Lærergerning etc. Den førindustrielle Udvikling afgiver imidlertid et tydeligt Bevis for, at der aabnes Kvinden mere og mere Adgang til Erhverv i Fabriksvæsen eller ved Omsætning, og samtidig forøges Tallet paa de Kvinder, som søger Erhverv ved Børneopdragelse, i Lærerembeder og i andre Embedsstillinger, altsaa akkurat den samme Bevægelse, som gør sig gældende hos Mændene, og som takket være den kapitalistiske Udvikling skaber et baade arbejdende og literært Proletariat i begge Køn.

Tjenestepigerne udgør ganske vist endnu den største Klasse (16.201 i 1885) og dernæst kommer Syerskerne. Men begge disse Klasser, særlig Tjenestepigernes, tager ikke nær til i samme Forhold som de øvrige kvindelige Erhverv. Medens Antallet af Tjenestepiger fra 1855 til 1885 kun er blevet $\frac{1}{2}$ Gang større, og Syerskernes godt og vel dobbelt saa stort, har Antallet af Kvinder i de øvrige kvindelige Erhverv naaet det 2-, 3- eller mangedobbelte i samme Tidsrum. Vi har foran paavist Tilvæksten i Industrien og skal tilføje, at der af Medhjælpersker ved Handel i 1885 var 1,404 eller 9 Gange saa mange som i 1855, af Lærerinder 1,430 eller over 20 Gange saa mange.

Det hele Antal Kvinder, som i 1885 havde opgivet selvstændigt Erhverv, var 52.106 mod 26.104 i 1855, altsaa næsten det dobbelte. I 1855 var Københavns Indbyggertal 143.591 Personer af begge Køn, i 1885 var tallet steget til 280.115 Personer, altsaa ogsaa henimod det dobbelte. I Forhold er de beskæftigede Kvinders Antal lige stort

baade i 1855 og i 1885, nemlig godt 1/5 af hele Befolkningen, og det er altsaa Arten af Erhvervet, som har skiftet Karakter, væsentlig paa Bekostning af det "kvindelige" Kvindearbejde: Tjenestepigegerningen og Syning, medens Mandens tidligere Overherredømme i Handel, Industri og Lærergærning nu trues stærkt af Kvindernes Konkurrence. Ja i flere Fag, saasom Cikoriefabrikationen, Elektroplet-, Konserves-, Papirpose-, Klæde-, og Kradsuldfabrikationen, Hatte- Lidse- og Vatfabrikationen samt Væveriet er der i Følge "Danmarks Statistik" et større Antal Kvinder end Mænd. Og denne Bevægelse i Retning af at fortrænge Mændene er tiltagende. Antallet af erhværende Kvinder udgør endnu kun 43.345 mod 82.936 Mænd, men tager man alene for sig Rubriken Haandværk og Industri, viser det sig, hvorledes Forskellen er paa Vej til at udjævnes. Hvad Medhjælpernes (de egenlige Arbejderes) Antal angaar, tilfalder de 35.9 pCt. Mændene og 30.2 pCt Kvinderne af det for hvert Køn opførte samlede Antal af Beskæftigede.

Det viser sig saaledes, at Omraadet for Kvinders Erhverv udvides betydeligt, selv om dette just ikke sker af Hensyn til Kvinden, men væsenligst for at skaffe Kapitalen billigere Arbejdskraft paa Markedet.

Denne sidste Omstændighed er det, som ved Siden af at være baade de arbejdende Mænds og Kvinders Ulykke tillige gør mange Medborgere til Modstandere af Kvindernes Indtræden paa Erhvervsomraaderne. De ser allerede i Aanden, hvorledes Mændene bliver Tjenestepiger, Barnepiger og Madtilberedere, ligesom det alt skal være paa visse Steder i Tyskland, hvor Kvinden med den billige Arbejdskraft gaar paa Arbejde, medens Manden med sine større Krav maa blive hjemme og passe Huset. En saadan Verden finder vi med Rette for at være fuldstændig akavet.

Men det er ikke desto mindre med Urette, at denne sociale Kvindebevægelse mødes med Had! Fejlen er ikke Kvindernes, men Samfundets, d.v.s. Kapitalismens og Udbytningens. Og i Stedet for at modarbejde Kvindeerhvervet gælder det altsaa om at løfte det op i Højde med det mandlige Erhverv.

Dette vil kun kunne naas, naar de arbejdende Kvinder søger at værne deres Interesser ved Sammenslutning.

Saa længe dette ikke er sket, vil lav Løn for Kvinde og Mand, Konkurrence, Interesses modsætninger og Samfundsulykker, saasom Fattigdom og Prostitution, blive Resultatet. (...)

TEKST 75

Kvindeopdragelse som forræderi (1892)

Den norskfødte forfatter Amalie Skram (1846-1905) skrev i en række romaner og noveller om sin egen generations kvinder. Her beskrev og udforskede hun

konsekvenserne af det borgerlige samfunds dobbeltmoral og dens betydning for den herskende ulighed mellem de to køn både før, i og efter ægteskabet.

Det følgende korte uddrag fra romanen „Forrådt” (1892) handler om den 17-årige Aurora Ingstad. Hun er lige blevet gift med en ca. 30-årig kaptajn ved navn Riber og skal derfor forlade sit barndomshjem og indstille sig på, hvad bryllupsnatten og ægteskabet med kaptajnen ellers vil bringe:

I det samme kom fru Ingstad, en brunhåret, silkeklædt dame ind i værelset, og Riber gik hastigt imod hende.

„Er Aurora færdig?”

„Straks Riber. Det er jo lidt underligt for hende. Hun hænger så ved sit hjem og sine søskende. Nu skal jeg ind og skynde på hende.”

Fru Ingstad forlod hastig stuen og gik over en lang halvmørk gang ind i barnekammeret, hvor en natlamps dunkle skin lyste over fire småsenge og over Aurora, som slank og smal stod midt på gulvet i sin hvide brudekjole, hvis lange tyllslæb lod hende synes højere, end hun var. Hun havde slået sløret tilside fra det blege ansigt, hvis store blå alvorlige øjne ikke syntes at høre hjemme mellem de barnlig buttede kinder.

„Så Aurora min,” Fru Ingstad rørte let ved hendes skulder.

Aurora slog armene om morens hals og begyndte at græde.

„Ikke græde, Aurora.”

„Hvorfor kalder du mig ikke Ory, som du plejer,” hun fik kun med møje ordene frem gennem den såre gråd. „Uf det påfundet hans! Jeg vil ikke hedde andet end Ory, hører du Mamma!”

„Jaja Ory min. Men kom nu.”

„Jeg kører ikke med ham! Jeg gør det ikke Mamma.”

„Er Du forstyrret barn?” Fru Ingstad greb datteren om armene og søgte at tvinge hende ud fra sig for at se hende ind i øjnene.

„Jeg gør det ikke, jeg gør det ikke,” vedblev Ory hulkende og klynged sig fast til moren.

„En brud, som elsker sin mand, går ind til livets højeste glæde. Og Du har jo tat ham frivillig og af kærlighed. Har Du ikke, Ory?”

„Jammen nu skal jeg jo ligge i samme seng som han,” hun slog over i en ilfærdig, våndefuld hvisken, idet hun retted sig op og gik fort bortover gulvet, hvor hun gjorde front mod moren med hånden på kommodekanten.

„Bedstemor Riber har fortalt mig, at hun har tat sin mors brudeseng ned fra loftet, og at den også skal bli min brudeseng,” hun trak vejret og så på sin mor med en mine, som om hun ventede at se hende falde om af forskrækkelse.

„Du har altså vidst det!” Ory strakte halsen fremover. „Vidst det, og ikke sagt et muk om nogen ting til mig. Aa Mamma, Mamma, hvor kunde du være således!” Ory kasted sig ned paa en Stol og vred sig som i pine.

„Hvorfor skulle jeg besudle din fantasi, før det var nødvendigt?”